

UNIVERZITA KARLOVA
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra občanské výchovy a filozofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Masaryk a filosofie
Masaryk and Philosophy

bc. Pavel Namyslo

Vedoucí práce: **prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.**
Studijní program: **Učitelství pro střední školy**
Studijní obor: **Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy a střední školy, dějepis - základy společenských věd**

PRAHA 2016

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně pod vedením prof. PhDr. Anny Hogenové, CSc.. V práci jsem použil pouze informační zdroje uvedené v seznamu. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Humpolci dne 4. 12. 2016

.....

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucí diplomové práce prof. PhDr. Anně Hogenové, CSc. za odborné a podnětné vedení, za její neopakovatelné přednášky, které mi otevřely cestu k filosofii, za milý a vstřícný přístup a za cenné rady, které mi při vypracování diplomové práce poskytla. Také bych rád poděkoval rodině a přátelům, kteří mne při psaní trpělivě podporovali a dodávali mi novou naději.

Abstrakt

Ústředním tématem této diplomové práce je filosofie Tomáše Garrigue Masaryka. Tato práce si klade za cíl podat ucelený a přehledný vývoj Masarykova myšlení. Chce ukázat hlavní vlivy na Masaryka, jakožto filosofa. Práce zkoumá, čím byl Masaryk ovlivněn, kteří autoři nechali na Masarykovi největší stopy, které jednotlivé životní zkušenosti formovaly jeho celkovou filosofii.

Práce postupuje chronologicky, tak jako se Masaryk vyvíjel ve svém životě, četl další autory a filozofy a kladl si nové a nové otázky a k nim hledal odpovědi. Jednotlivé etapy jeho myšlení, však nejsou striktně odděleny, proto se práce pokusí nalézt i průniky v jednotlivých vlivech. I témata, kterými se Masaryk zabývá, jsou mnohdy identická, ale již k nim přistupuje jinak a sám si o nich názor upravuje.

Každý samotný vliv na Masaryka a jeho reflexe by vydaly samotnou práci, proto zůstáváme jen u těch nejzásadnějších filozofických bodů. Práce se pokouší o tři roviny. První rovina se nachází u Masarykova zdroje, tedy původního autora, který Masaryka inspiroval. Druhá rovina je samotná Masarykova interpretace a jeho pochopení. Třetí rovina pak odkazuje k Masarykovým komentátorům a autorům analyzující právě Masarykovu tvorbu.

Klíčová slova

Masaryk, filosofie, metoda, poznání, humanismus, pozitivismus

Abstrakt

The topic of the present thesis is the philosophy of Tomáš Garrigue Masaryk. The main aim of the theses is to create a complete and lucid progress of Masaryk's thinking considering the main influence on Masaryk as a philisopher. The thesis examines what and who influenced Masaryk the most and which individual experience formed his global philosophy.

The thesis proceeds chronologically and copies Masaryk's life. It describes his personal development influenced by the work of other authors and philosophers and also by examining the answers of newly risen questions. The individual traces in his thinking, however, are not strictly isolated. The theses is thus trying to find the intersection of different influences. The issues are mostly identical. Nevertheless, Masaryk's attitude towards them develops and changes.

Every influence on Masaryk and his reflection would make a thesis itself, therefore we remain at the basic philosophical points. The theses examines three areas – the first is Masaryk's source, meaning the inspiring author. Second is Masaryk's interpretation and understanding. The last area deals with Masaryk's comments and other authors analyzing his work.

Key words:

Masaryk, philosophy, method, cognition, humanism, positivizm

Résumé

Ce mémoire de maîtrise aborde la philosophie de Tomáš Garrigue Masaryk. Il présente avant tout l'évolution de ses pensées en s'intéressant aux auteurs qui l'ont influencés dans ses travaux, et aux situations dans sa vie qui ont participées à la formation

Les pensées sont présentées chronologiquement ainsi que l'évolution philosophique de Masaryk pendant sa vie. Ce philosophe se posait toujours de nouvelles questions auxquelles il cherchait des réponses. Voilà pourquoi des étapes de l'évolution de ses idées ne sont pas strictement séparées dans ce travail. Le lecteur peut découvrir facilement la mentalité dans son intégralité.

Ce travail se divise en trois parties. Tout d'abord, l'auteur se réfère à la source de l'inspiration de Masaryk. Il décrit l'auteur qui l'a influencé le plus. Ensuite, le

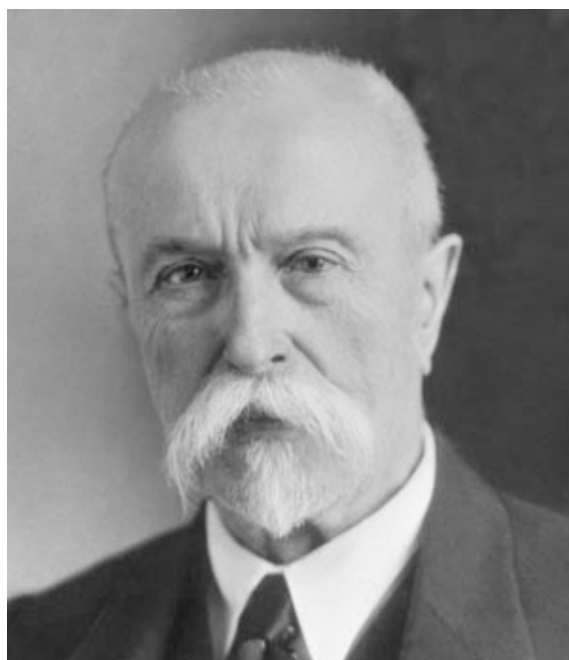
mémoire présente les interprétations et la compréhension de Masaryk. Enfin, la troisième partie aborde des auteurs qui ont analysés des oeuvres de Masaryk.

Mot clé

Masaryk, philosophie, méthode, connaissance, humanisme, positivisme

Motto:

„Mravním pravidlům je podřízen člověk každý a celý, všechno, co prožívá a koná, tedy i poznávání. Poznání je mravní povinnost, stejně jako láska služba bližnímu, jako kterýkoliv z mravních příkazů.“

Obsah:

Rešerše	8
Úvod.....	11
1. Filosofické počátky a Masarykovi první vzory	14
2. Platón jako Masarykův zásadní ideál.....	18
3. Sebevražda a Masarykův posun v metodologii	32
4. Masarykova inspirace metafyzikou a empirismem.....	40
5. Masarykův pozitivismus.....	50
6. Masarykův humanismus.....	55
Závěr	58
Přehled dat.....	60
Seznam literatury	62

Rešerše

O Masarykovu interpretaci filosofie je vedeno obrovské množství sporů, polemik, diskusí. To z něj však tvoří autora stále živého a inspirativního. Autora, který české myslitele zajisté nenechal v klidu. Počet titulů publikací o Masarykovi je dnes už téměř nepřehledný. Práce se tedy omezí na charakteristiku hlavních etap Masarykova myšlenkového působení. Vybíráme ta díla, která mají největší zřetel k filosofii.

Budeme přemýšlet nad myšlenkami autorů, kteří se Masarykem zabývali a kteří jeho filosofii komentovali. Stěžejním autorem (který se ale vymyká tomuto dělení) je Karel Čapek, se svým dílem *Hovory s T. G. Masarykem*¹ (podává nám Masarykovu biografii). Podobně bychom zařadili autora Jaromíra Doležala², Masarykova životopisce, kterého zde použijeme jen jako vydavatele Masarykových spisů. V dobách první republiky byl již Masaryk velkým tématem disputací a kritik. Z autorů tohoto období vybíráme J. L. Hromádku³ a J. B. Kozáka⁴. Autor, který je tvůrcem rozsáhlé monografie a který velmi přispěl k tématu, byl Zdeněk Nejedlý⁵. Pro plné poznání Masarykova filosofického světa i osobnosti vůbec by pro nás měla podstatný význam i publicistická činnost (*Časopis Athenaeum* a *Čas*) s Masarykovými příspěvky i příspěvky jiných autorů, ale nejdůležitější z nich jsou již převzaty v publikacích v práci zmíněné, proto k nim již nepřistupujeme.

Po druhé světové válce a změně režimu nebyl Masaryk příliš žádaným tématem a část filosofů se k němu obrací zády kvůli politickému pozadí tehdejší společnosti. I přes to jsou autoři, pro které je Masarykova filosofie stále živá. Jedním z nich je profesor filosofie, Lubomír Nový, který v 60. letech podává kritický rozbor Masarykovy filosofie, který je sice v mezích institucionálního marxismu, ale podává jistý návrat k čistě filosofickým pramenům. V jiné situaci je autor Otakar Funda, který píše o Masarykovi dizertační práci ve švýcarské Basileji, která však do českého jazyka přeložena není, ale my jsme mohli nahlédnout do pozdějšího díla: *Když se rákos chvěje*

¹ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992.

² DOLEŽAL, Jaromír. *Masarykova cesta životem*. Brno: 1921.

³ HROMÁDKA, Josef Lukl a Milan OPOČENSKÝ. *Masaryk*. Brno: 2005.

⁴ KOZÁK, Jan Blahoslav. *Masaryk a theologie. Českoslovenští evangelíci T.G. Masarykovi*. Praha: 1930.

⁵ NEJEDLÝ, Zdeněk. *T.G. Masaryk*. Praha: 1946.

nad hladinou.⁶ Jako třetího autora tohoto období jsme vybrali Jana Patočku⁷, který se Masarykem zabývá velice hluboce a podrobuje Masaryka intenzivní kritice. Poukázal na to, co si můžeme od Masaryka odnést, ale zmiňuje i myšlenky, podle kterých se Masaryk ve své filosofii milí. Posledním a jedním z nejdůležitějších autorů tohoto období je Milan Machovec⁸, který byl Masarykovou filosofií velice ovlivněn a zdůrazňuje jeho ideály demokracie a humanity.

V současné době se Masaryk opět po menší přestávce vrací do víru české filosofie. Je obnovena Masarykova společnost i Ústav T.G. Masaryka a základna obou institucí se stále velmi rozšiřuje. Vzniká nám tu platforma, na které působí opět velké množství autorů, kteří se snaží Masarykovu filosofii vrátit, oživit ji a předložit ji čtenářům širokého spektra. Z těchto moderních autorů vybíráme autora Miloslava Bednáře, který pod jistým vlivem Patočky reflektuje převážně Masarykovu filosofii náboženství a filosofii politiky. Také Erazim Kohák ve svých dílech Masaryka často cituje, když se zabývá pojmy demokracie, spravedlnost v širším evropském měřítku. Obrovským pomocníkem v průběhu celé práce nám bude zajisté Radim Palouš, (který mimo jiné obhájil dizertační práci Masarykovo filosofické mládí u Jana Patočky v roce 1948) se svým dílem *Česká zkušenost*⁹, kterou jsme vybrali jako předlohu práce. Dalším pomocníkem nám bude dílo Zdeňka Novotného¹⁰, velkého znalce Huma, který se právě vztahem Masaryka a Huma zabývá. Historicko-politickým okem se dívá autor Jaroslav Opat, jehož práce o T.G. Masarykovi¹¹ nám bude zajisté pomocníkem při hledání vlivů životních situací na jeho filosofii.

O Masarykovy také vzniká velké množství sborníků s nepřeberným počtem příspěvků všeho druhu. Ten poslední¹², vydaný v roce 2009, je již čtrnáctým v pořadí.

O Masarykovy můžeme nalézt publikace českých autorů píšících německy (převážně v první polovině dvacátého století). Taktéž jsou Masarykova díla od konce dvacátých let překládána do cizích jazyků (převážně angličtiny, francouzštiny a

⁶ FUNDA, Otakar Antoň. *Když se rákos chvěje nad hladinou*. Praha: 2009.

⁷ PATOČKA, Jan, Ivan CHVÁTÍK a Pavel KOUBA. *Tři studie o Masarykovi*. Praha: 1991.

⁸ MACHOVEC, Milan. *Masarykova praktická filosofie*. Praha: 1993.

⁹ PALOUSH, Radim. *Česká zkušenost*. Praha: 1994

¹⁰ NOVOTNÝ, Zdeněk. *Korektiv Masarykovy filosofie*. Praha: 2011.

¹¹ OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882-1893*. Praha: 1990

¹² GEBHART, Jan, Jan KUKLÍK a Josef TOMEŠ. *Masarykův sborník*. [Sv.] 14., Praha: 2009

němčiny¹³) a i dnes u našich západních sousedů se dají monografie o Masarykovy na knižním trhu nalézt¹⁴.

Ani jeden z výše zmíněných autorů se nezabývá jen „čistou“ Masarykovou filosofií, každý z nich se zmiňuje i o dalších otázkách (státoprávní teorie, politika, náboženství, sociální otázka, demokracie, atd.) My se pokusíme zůstat co nejvíce na filosofické úrovni, pokud nám to metoda práce dovolí.

¹³ Je třeba připomenout, že některá díla naopak sám Masaryk v Němčině píše a teprve další vydání jsou českými překlady.

¹⁴ SOUBIGOU, Alain. *Tomas Masaryk*. Fayard 2002.

Úvod

Je tomu více než 130 let, kdy Masaryk vstoupil na nově zřízenou českou univerzitu v Praze a začal tak aktivně a pronikavě působit na českou společnost celé další půlstoletí. Těžko bychom našli osobnost, která více zasáhla do nitra české inteligence i do širokých kruhů veřejnosti. Masaryk je v ideovém tvůrcem vyústění snah národního obrození a vyzdvihuje z něho humanitní demokratismus, čímž utváří myšlenky pro další vývoj. V Masarykovu nitru je myslitel, pedagog, publicista a nakonec i politik, který stojí v čele úsilí vytáhnout český národ z malosti a provincialismu, bojovat proti sentimentálnímu falešnému historismu a vybojovat tak českému státu místo mezi vyspělými národy.

Masaryk jakožto politik, filosof a zakladatel českého státu je osoba velice často zmiňovaná, mnohdy idealizovaná, jindy nenáviděná. S Masarykem se přou, diskutují, vstupují do disputací filosofové, historikové, politologové, sociologové, novináři, badatelé všech možných odvětví vědy, umění, literatury.

Není tedy jednoduché sestavit seznam relevantních zdrojů, z Masarykovy tvorby vybrat ta nejzásadnější díla pro naši práci, a z autorů, píšících o Masarykovi, vybrat ty nejvhodnější.

Cílem této práce je najít Masarykovy filosofické zdroje. Pokusíme se najít vlivy různých filosofů na Masaryka. Tedy zjistit čím byl Masaryk inspirován a kdo v něm zanechal největší stopy pro jeho budoucí myšlení. Práce bude členěna do kapitol podle chronologického vývoje. V jednotlivých kapitolách se tedy budeme zabývat osobnostmi a vlivy, na které Masaryk za svého života a při svém studiu naráží a na autory, kteří jsou mu „filosofičtí učitelé“. Zároveň budou jednotlivé kapitoly protnuty třemi rovinami. První rovinou nám bude původní myšlení autora, kterého Masaryk komentuje. Druhou rovinou nám bude samotné Masarykovo analyzování a promýšlení filosofie původního autora. Ve třetí rovině se pokusíme odhalit, jak tyto komentáře vidí autoři jiní, kteří se Masarykem zabývají a kteří se již na jeho celkovou filosofii dívají s odstupem času.

V první rovině a jeden z celkově nejdůležitějších myslitelů kterým se Masaryk ve svém díle zabývá, je antický autor Platón a detailněji se podíváme na jeho dílo Ústavu. Dále budou cílem našeho zájmu novověcí autoři, o kterých se Masaryk nejvíce ve svých dílech zmiňuje a které bychom mohli považovat za jeho inspirátory: Bacon, Pascal, Locke a Leibniz, Hume a Buckle.

Protože je někdy Masaryk považován za pozitivistu, zkusíme se podívat, kdo z autorů na něj nejvíce touto filosofií působil. Pro tuto práci nám budou nejdůležitější chronologicky Comte, Feuerbach a Mille.

Tato snaha by nám mohla ústít do poslední kapitoly, kterou sice nazýváme „humanismus“ ale myslíme tím širší pojetí humanismu jakožto celkovou životní filosofií. Na druhou stranu nelze již na tomto místě podat plné filosofické vysvětlení všech Masarykových idejí humanismu, ale tento pojem pojmem volně, jako průsečík myšlenek předcházejících kapitol. Případně se pokusíme nalézt vlivy, které nám tato filosofie zanechává do budoucna, ze které bychom mohli čerpat dnes i my.

V druhé rovině budeme na Masaryka nazírat z pohledu jeho děl, postup zvolíme chronologický. Budeme se zabývat jeho vstupem do filosofie, kde v první kapitole ještě nemůžeme hovořit o jeho dílech, ale podíváme se na reflexi jiných autorů a pomůžeme si Masarykovou „zповědí“ v knize *Hovory s T.G.Masarykem*.¹⁵ Poté přejdeme již k Masarykově samostatné tvorbě, kde začneme prvními díly: *Platón jako vlastenec, Theorie a praxis, O pokroku*¹⁶. V další části budeme pozorovat proměnu jeho myšlení i způsobu práce reflektované na jeho habilitační práci: *Sebevražda jako masový sociální jev přítomnosti*¹⁷. Ve čtvrté části této druhé roviny se zaměříme na díla více „vědecká“, úzce spojená s jeho pedagogickou činností a přednáškami na univerzitě. Nápomocna nám budou díla: *Theorie dějin podle zásad T. H. Bucklea, Blaise Pascal, jeho život a filosofie a Humeova skepse*; vydaná v díle *Přednášky a studie z let 1882 - 1884*¹⁸. Jistý filosofický výčet také Masaryk podává v dílech určených posluchačům jeho přednášek a cvičení z filosofie otištěné v: *Univerzitní přednášky I. Praktická filosofie*¹⁹ Masaryk se zde zabývá jednotlivými mysliteli nebo úzeji vymezenými tématy, také klasifikací věd, praktickou filosofií, etikou, sociologií, logikou atd. Pokračováním této metody je svazek: *Univerzitní přednášky II.* s podtitulem *Stručný náčrt dějiny filosofie a Dějiny*

¹⁵ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992.

¹⁶ DOLEŽAL, Jaromír. *Masarykova cesta životem*. Brno: 1921.

¹⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue a Jindřich SROVNAL. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Praha: 2002.

¹⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue, Stanislav POLÁK a Jiří BRABEC. *Přednášky a studie z let 1882-1884: (Hume, Pascal, Buckle, O studiu děl básnických)*. Praha: 1998.

¹⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Milan JELÍNEK, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. *Univerzitní přednášky*. Praha: 2012.

*antické filosofie*²⁰. Zde se jedná o přepis Masarykových přednášek, které pořizovali jeho posluchači pro své studijní potřeby. Také nám pomohou dvě díla, ve kterých se Masaryk pokouší klasifikovat vědu. Jsou to: *Základové konkrétné logiky*²¹ a dílo o dva roky starší: *Pokus o konkrétní logiku*²².

Ve třetí rovině se pokusíme pomocí odborníků a filosofů analyzovat Masarykovu filosofii ovlivněnou výše zmíněnými autory. Pokusíme se najít jejich souhlas s Masarykovou filosofií, nebo naopak snahu o její vyvrácení.

²⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. Univerzitní přednášky. Praha: 2014.

²¹ MASARYK, Tomáš Garrigue a Jiří OLŠOVSKÝ. Základové konkrétné logiky: (třídění a soustava věd). Praha: 2001.

²² MASARYK, Tomáš Garrigue a Jindřich SROVNAL. Pokus o konkrétní logiku: (třídění a soustava věd). Praha: 2001.

1. Filosofické počátky a Masarykovi první vzory

Jak vůbec uchytit Masarykův vstup do filosofie? Kde hledat Masarykovy filosofické počátky? Je třeba se vrátit ke kořenům, zabloudit až do Masarykova mládí, abychom pochopili, čím byl ještě jako malý obklopen, co viděl každý den kolem sebe, co ho mohlo inspirovat. To pro nás budou vlivy pro jeho budoucí filosofické myšlení, ať už velice vzdálené, nebo ideje se kterými se rozešel, proti kterým se vymezil, ale i přes to vlivy, které tvořily zásadní dialog pro jeho uvažování.

První osobností, která neodmyslitelně vtiskla zásady pro jeho budoucí život je Masarykova maminka, Terezie Masaryková, rozená Kropáčková. Žena, sloužící v panské rodině jako kuchařka²³, matka pěti dětí. „*Matka měla na mne větší vliv než otec. Byla rodem Hanačka, ale vyrostla mezi Němci v Hustopeči a tož jí čeština dělala ze začátku potíže.*“²⁴ Zde vidíme, že jeho velikou výhodou, která mu mohla otevřít dveře do budoucnosti, byl jeho samotný bilingvismus. Perfektní znalost českého i německého jazyka později velice ocenil při studiu na německých školách²⁵ i jako politik budoucího československého státu, neméně mu tento fakt pomohl při studiu dalších cizích jazyků. Masarykova maminka byla katolička, tedy byla to právě ona, která mu otevřela první dveře do jeho budoucích filozofických témat, kterými byly: morálka, etika, víra a náboženství. „*Matka byla zbožná. Ráda chodila do kostela, ale neměla k tomu mnoho kdy, musela se držet na rodinu. Místo do kostela odříkávala si matka doma modlitby podle modlitební knížky; ta knížka byla plná obrázků – pamatuju se na obrázek umučeného Krista krví se potícího, ten měla nejraději. Aji já jsem se na něj rád zadíval.*“²⁶

Masaryk jako mladý chlapec nebyl určen pro studia. Vyzkoušel si různé profese, líbila se mu práce krejčího, ve Vídni se věnoval uměleckému zámečnictví a nakonec ho otec dal ke kováři. Masarykovo mládí bylo bohaté a činorodé. Druhou osobností zanechávající v Masarykovi nezvratný vliv byl čejkovický kaplan František Satora. Svým způsobem vlastně jediná intelektuální osobnost té doby v jeho nejbližším okolí,

²³ MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Praha: 2002, str. 8

²⁴ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str.11

²⁵ Zde bychom také podotkli, že koncem 19. století byla situace překladů literatury v českém prostředí na nižší úrovni. Vědci a literáti mohli čerpat jen z knih ještě tou dobou nepřeložených do českého jazyka. Tedy buď v původním jazyce, nebo alespoň v německém překladu.

²⁶ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str.12

mohli bychom říci – jeho chlapecký vzor. Tento církevní představitel byl typ člověka, který byl „svůj“, fascinoval svou nepoddajností, dokázal ohnivě mluvit a byl dokladem rozporu dogmat a přirozenosti²⁷. „...*toho jsem přímo miloval; mně se vám tak líbil, jak měl bílý kolárek a tu přiléhající černou, jak se tomu říká? – kleriku. Když jsem mu ministroval, zdálo se mi, že páter František je jako Pánbůh a já jsem mu anděl.*“ Mladý Masaryk, aniž si to možná do důsledku uvědomuje, se už zde setkává s rozporem mezi oficiálním učením katolické církve a s osobitým výkladem místního faráře. Odsud si pravděpodobně odnáší kritický náhled na věci, s nimiž se později setkává, a proti kterým se vymezuje. Je to právě kaplan Santora, který si povšiml Masarykova talentu a vyzval rodiče, ať malého chlapce dají raději na studia než na práci. Tím se Masarykovi otevírá nový obzor jeho další životní fáze.

Další ne příliš dlouho etapou jeho budoucího formování je studium na německém gymnáziu v Brně. Je mnohem starší než jeho spolužáci, tedy jeho životní náhled se od ostatních chlapců trochu odlišuje, více času také tráví četbou. Na gymnáziu se Masaryk věnuje hlavně studiu klasických jazyků, latině a řečtině. Příliš dobrým studentem však nebyl, i přes to více času trávil samostudiem. Poprvé se pouští do četby řeckých a římských klasických autorů a nachází zálibu v Platónovi. Zde se mu otevírá opět nový intelektuální svět. Můžeme také postřehnout, že Masaryk byl velmi silnou osobností už jako malý chlapec. Měl své zásady a šel si za svojí pravdou. Takového ho známe až do jeho smrti. „*Tož pak jsem dostal pro neposlušnost a vzdorovitost pětku z mravů, a nakonec přišlo i vyloučení ze školy a musel jsem z Brna odejít.*“²⁸ Tato životní etapa pro něj jistě nebyla jednoduchá. Jakožto chlapec z chudých poměrů si musel na svá studia přivydělávat, „...*musel jsem se už sám živit; naši mi nemohli dávat pravidelné příspěvky, jen matka, bůhvíodkud, vždycky něco seškrábala.*“²⁹, byl doporučen jako vychovatel do rodiny policejního direktora. Tou dobou na studiích podporuje finančně i svého bratra Martina.

Vídeň, město, kam se Masaryk přestěhoval roku 1869 s rodinou Le Monniéra, měla pro Masaryka značný význam. Strávil v ní více než 10 let svého života. Nejdříve přichází na vídeňské akademické gymnázium do ročníku sexty. Zde svá studia

²⁷ MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Praha: 2002, str.12

²⁸ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str.38

²⁹ *tamtéž*, str.35

ukončoval s prospěchem průměrným. „*Střední škola se mi brzy stala trapnou; měl jsem, jak se říká, mnohé životní zkušenosti, byl jsem poměrně starší a musel jsem se sám živit. V prvních letech v Brně jsem ještě stál o vyznamenání na vysvědčení, také jsem po několik let byl primusem: ale brzy jsem si řekl, že stačí školu slušně vychodit.*“³⁰ Ve svém volném času se pravděpodobně místo plnění domácích úkolů a příprav zabývá jazyky, básněmi, uměním, čtením dějepisců, filosofů, atd. „*Já jsem byl vždycky náruživý čtenář.*“³¹ Vídeň je mu studnicí poznání, inspirací, plná vjemů, postřehů a zkušeností. Vídeň, jako hlavní město říše, je centrem státních slavností a roku 1873 i místem konání světové výstavy – sumou současného lidského vědění a poznání³². Rodinu Le Monniéra vystřídal za rodinu bankéře Schlesingera, kde také pracoval jako vychovatel. I zde má možnost pohybovat se ve vysokých kruzích vídeňské elity, střetávat se s politiky, literáty. Jistě nejděním tématem k diskusi byla vrcholová politika, národnostní otázka, nebo filosofie dějin. Z druhé strany ovšem vidí i svět obyčejných pomocných dělníků, řemeslníků, tovaryšů, nádeníků, lidí přicházejících z celé říše a pracujících za minimální mzdu a žijících ve velmi chudých podmínkách. Masaryk si uvědomoval, že materiální podstata i finanční zabezpečení lidí není hlavním faktorem pro „štěstí“ člověka. Poznal dvojí polohu života, vstřebal obojí a s ani jednou se neztotožnil. Pro svoji existenci si odvodil, že se nenechá pohltnout ani nuzotou, ani bohatstvím – „peníze vždycky budou“.³³ I na tento rozpor pak bude jednou reagovat ve svém filosofickém myšlení.

V této první fázi jsme se pokusili periodizovat jednotlivé vlivy, které naplňovaly Masarykův počáteční život. Ač jsme zvolili metodu chronologickou, tyto vlivy se svými obsahy překrývají a nejsou to oddělené celky. Už zde vidíme, že se částečně navzájem překrývají, někde doplňují, jinde spolu zápasí. Postřehy, které nám zaznívají nyní, se později vrací, opakují a Masaryk na ně bude i znovu reagovat. Radim Palouš nám souhlasí s autorem J.L.Fischerem, že základním faktorem prvního životního období je katolicismus³⁴, ale s Fischerem se už rozchází, že by to bylo jeho filosofickou periodou. Argumentuje tím, že tento vliv je spíše sociokulturního rázu, Masaryk ještě nerozmýšlí,

³⁰ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str.45

³¹ tamtéž, str.45

³² MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Praha: 2002, str. 18

³³ tamtéž, str. 19

³⁴ PALOUŠ, Radim. *Česká zkušenost*. Praha: 1994, str.107

nemá velkou možnost výběru, tyto vlivy jsou mu dány rodinou a společností. Uvědomujeme si, že Masaryk v budoucnu prodělá změnu konfese a přejde k evangelickému vyznání, nicméně na otázky, které mu z katolicismu vyvstávají, si bude odpovídat celý svůj život. Palouš zde také komentuje autora K.Vorovku, pro nějž je toto Masarykovo období teoreticko-filosofickým, kdy nejdříve Masaryk pouze „filosofuje u stolu a knihy“, aby později filosofoval v reálném životě – tedy jako politik ve veřejném životě. Palouš by totiž rád doplnil, že je to filosofie životní, kde si Masaryk klade otázky po smyslu života a světa³⁵.

Autoři zde shodně zmiňují Masarykův postupný odklon od katolictví a také přesun od filologie k filosofii. Vidíme to i na pozadí jeho života. Masaryk jako mladý chlapec z věřící rodiny, z kraje, kde farář byl mnohdy jedinou vzdělanou osobou, přichází do města. Ve městě vidí mnohem větší náboženskou povrchnost lidí a to v něm vyvolává pochybnosti. Při studiích naráží na dogmatismus autorit, a tak sice zvnějšku revoltuje, ale vnitřně se uzavírá do sebe, klade si otázky, které mu vyvstávají při pozorování tolika nových vjemů. Právě filosofických otázek se Masaryk chápe velice niterně. Filosofie jest mu útěchou³⁶. Sám Masaryk praví: „1873 mi smrt vyrvala mého vroucně milovaného bratra – od té doby jsem se svěřil úplně filosofii, hledal v ní útěchu - a našel ji“³⁷. Palouš oponuje Zdeňkovi Nejedlému a shodně i Karlu Vorovkovi, že filosofie Masarykovi není pouze nástroj k dosažení vyšších cílů (ať už plánované studium na orientální akademii - stát se diplomatem, nebo proto zabývat se politickými otázkami – stát se politikem), ale filosofie je mu niterné hledání odpovědí na otázky lidského bytí, problémy se chce zabývat přímo, řešit je vlastní osobní subjektivitou.

³⁵ tamtéž, str.108

³⁶ tamtéž, str.110

³⁷ DOLEŽAL, Jaromír. Masarykova cesta životem. Brno: 1921, str. 7

2. Platón jako Masarykův zásadní ideál

Masaryk v roce 1872 úspěšně odmaturoval a nastoupil na studia na vídeňské univerzitě. Prvním vyučujícím mu byl profesor Zimmermann, který mladému studentovi doporučuje pročíst dějiny filosofie a autorům, kteří ho budou více zajímat, se věnovat podrobněji. Masaryk již některé z filosofů zná ze studií z gymnázia, proto již má přehled a ponětí o myšlení některých z autorů a ve filosofii se zhruba orientuje. Masaryk tehdy upřednostnil řeckého antického autora Platóna: „...našel jsem tehdy zálibu ve filosofu Platónovi – tím platonikem jsem zůstal po celý život.“³⁸ Věta, která zazněla až na sklonku jeho života, nám prozrazuje jeden z nejsilnějších Masarykových vlivů na jeho myšlení.

Byla to osobnost Franze Brentana, jež dala Masarykovi největší vhled do trojice antických autorů Sokrata – Platóna - Aristotela. Brentano byl původně dominikán, který však odstoupil od církve poté, co papež prosadil dogma o své neomylnosti. Jeho profesuru císař dlouho nechtěl schválit, proto když opět začal učit na katedře filosofie, bylo to překvapením³⁹. Brentano byl znalcem Aristotela a scholastické filosofie a také se zabýval psychologií. K žákům Brentana patří kromě Masaryka i filosof Edmund Husserl, s nímž se sám Masaryk později setkává na univerzitě v Lipsku, známý psycholog Sigmund Freud, švýcarský filosof jazyka Anton Marty, pedagog Rudolf Steiner a taktéž se k jeho učení hlásí Martin Heidegger, Max Scheller, Franz Kafka i Max Brod. Vidíme, že jeho žáci jsou významnými osobnostmi na poli nejen filosofie. Sám Brentano byl žáky popisován jako neobyčejný a charismatický učitel. Byl pro ně inspirující osobností. Byl to typ člověka, jenž se nespokojil s přitakání autoritám, jenž se nebál říct své myšlenky na plná ústa. Masaryk jeho myšlení charakterizoval: bylo jako břitva!⁴⁰

Na Platónovi obdivuje jeho zájem o náboženství, mravnost a politiku. Platón mu učaroval jako filosof, ale i jako básník: „*Já jsem odjakživa miloval básníky a zabýval se jimi stejně jako filosofy, a snad i víc.*“⁴¹ Teprve přes Platóna se dostává k Sokratovi, který je mu apoštolem filosofie, kterého porovnává s Ježíšem. A nakonec přichází

³⁸ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str. 46

³⁹ MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Praha: 2002, str. 19

⁴⁰ tamtéž, str. 19

⁴¹ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str. 54

k Aristotelovi, jenž mu je tvůrcem systému věd. Masaryk byl touto trojicí natolik okouzlen, že si u svého přítele malíře objednal obraz - místnost, kde budou rokovat tito tři velikáni a on bude dychtivě nahlížet oknem⁴².

O Platónovi vzniká z pera Masaryka několik prací. Zmiňuje se o něm v dopisech Zdence Šemberové (zvláště z 26. září 1875)⁴³, jeho dizertační práce, kterou obhájil v roce 1876, nese název: „Platón a nesmrtelnost duše“, a dále vzniká několik úvah v letech 1876 - 1877 jako například Platón jako vlastenec, Theorie a praxis, O pokroku, atd. K Platónovi se vrací i později, přednáší ho v dějinách filosofie a píše o něm v Konkrétní logice.

Jak vlastně Masaryk pohlíží na Platóna? Co mu na Platónovi nejvíce imponuje? Masaryk vyzdvihuje na Platónovi novátorský počín oddělení tzv. „duchověd“ od věd přírodních, „*i stává se tedy, že (...) filosofie povíce zakládá se na vědách duchovědných, na psychologii, politice, etice, estetice, logice, atd. Vědy přírodní, stávají se samostatnými.*“⁴⁴ Zde Masaryk samozřejmě dodává, že co Platón předrozvrhl, tomu Aristoteles dal již konkrétní formu. Oproti předcházejícím filosofům to byl právě Platón, který se zabýval učením o duši, jež Masaryk nazývá zde psychologií a otázka o nesmrtelnosti duše je hlavní charakteristikou jeho celé filosofie. Platónovu metodu vidí jako deduktivní⁴⁵ a právě po něm ostatní psychologové bádali o tom, co duše je, než o tom, co duše dělá. Platónovi je duše samohybná, nehmotná, na rozdíl od hmoty může myslet, je něčím racionálním, co potřebuje smysly a jak už jsme uvedli nesmrtelná. Říká také, že člověk se stává jednotnou bytostí v celistvosti duše i těla⁴⁶. Sám se k tomuto mnohem později vrací v rozhovoru s Čapkem, kdy: „Duše, tělo i hmota, celá skutečnost jsou nám dány k poznání a pěstění; duši i své hmotné okolí máme vést k větší dokonalosti. Představa, že hmota je něco nižšího a nečistějšího než duch, je pochybená. (...) Proto i v člověku hledám to, co trvá: jeho nesmrtelnou duši.“⁴⁷

⁴² MAHLER, Zdeněk. Ano, Masaryk. Praha: 2002, str. 21

⁴³ PALOUŠ, Radim. Česká zkušenost. Praha: 1994, str. 111

⁴⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. Univerzitní přednášky. Praha: 2014, str. 93

⁴⁵ tamtéž, str. 109

⁴⁶ tamtéž, str. 110

⁴⁷ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str. 186

Masaryk si všímá, že Platón jde v etice a politice proti proudu společnosti a po Sokratovi pokračuje v ustanovení světového názoru. Dostává se k němu skrze rozdělení duše na tři části, jež každá má svůj úkol stejně jako rozdělení společenského zřízení, kde organická jednota státu je tvořena dělbu práce. Masaryk se ale dostává s Platónem do rozporu v tom, že podle Platóna celé poznání směřuje k ideji dobra, tedy vlastně k Bohu, ale tím se podle něj vzdaluje z tohoto světa a pouze se připravuje na budoucnost.

Na další nadčasové otázky najdeme odpověď v článku „Platón jako vlastenec“⁴⁸. Toto dílo se stalo jakousi obranou Platónovi filosofie proti německému historikovi Niebuhrvi⁴⁹. Niebuher totiž Platóna považuje za špatného občana Athén. S tím Masaryk nesouhlasí a počal se Platóna bránit. Platón vyrůstá v Athénách, které na vrcholu slávy po vyhraných řecko-perských válkách musí čelit novému soupeři – Spartě. Platón slouží ve vojsku a brání svou polis proti nepříteli. Tou dobou je demokratické zřízení Athén nahrazeno vládou oligarchických třiceti. Platón zhrzený demokracií si od toho velmi slibuje, ale vláda třiceti se stává opravdovou hrůzovládou. Platón, žák Sokratův, vždy následoval svého učitele. Sokrates byl také pro svého žáka inspirativním zdrojem. „...*nepoddal se moci, nejednal proti svému svědomí, kteréž z hlubokého nitra jakožto varující anjel strážný se vynořovalo.*“⁵⁰ Mohl být tedy Sokrates inspirativním zdrojem i pro Masaryka? Platón také pozoruje metodu svého mistra – tzv. sokratovu metodu dialogu, kdy bytostnými otázkami Sokrates přivádí do rozpaků důležité osobnosti společnosti *a všichni ti nevědí o svých úkolech nic spolehlivého!*⁵¹ Politická situace Athén se mění a znovu se vrací demokratické zřízení. Při této změně je k trestu smrti odsouzen nejenom Sokrates, ale i mnoho dalších, někteří pak jsou vypovězeni z Athén. „...*dal číši k ústům a zcela lehce a klidně ji vypil. Takto nám skonala náš přítel, muž mohli bychom říci, ze všech lidí své doby, které jsme poznali,*

⁴⁸ DOLEŽAL, Jaromír. Masarykova cesta životem. Brno: 1921, str. 157

⁴⁹ Barthold Georg Niebuhr (27. srpna 1776 Kodaň – 2. ledna 1831 Bonn) byl německý historik, politik, diplomat a také profesor Berlínské univerzity a člen Pruské akademie věd. Je považován za jednoho z otců moderní historiografie a vůdčího dějepisce své doby. Zabýval se antickým Římem a jeho hlavním historickým dílem jsou Římské dějiny (Römische Geschichte, 1812). V letech 1816 až 1816 sloužil jako pruský velvyslanec v Římě. (viz wikipedie, heslo: Niebuhr)

⁵⁰ DOLEŽAL, Jaromír. Masarykova cesta životem. Brno: 1921, str. 160

⁵¹ tamtéž, str. 160

nejlepší a vůbec nejrozumnější a nejspravedlivější.“⁵² Sám Platón tyto činy demokracii nikdy neodpustil. Masaryk se stává divákem krásné hry o lásce a smrti avšak smrt je právě jen chvílí života, filosof zde nad celým životem vítězí. Filosof se totiž povznáší nad poznatky smyslů, o tělo se nestará a v tom se uskutečňuje zduchování života. Platónův Faidón bychom zde mohli vidět jako významný předchůdce křesťanství, což si uvědomuje i Masaryk, kdy přijímá nesmrtelnost duše, ale důkazy nemá: „...*přijímám jsoucnost duše a její nesmrtelnost, jsem si jist duší a dušemi; ale rozumově to dokázat důvody, které by každého umlčeli – to nedovedu.*“⁵³ Platón se po smrti svého učitele odebrá do ciziny, kde se pokouší své státoprávní teorie aplikovat do řízení polis, ale není příliš úspěšný. Po návratu vytváří „platformu“, kde shromažďuje své filosofické přátele, kterou známe pod slovem: akademie. Zde v Platónově životopise Masaryk vyvrací Niebuhrův útok, že „*ani jeden čin nelze nám zaznamenati, kterým by se nehodným synem vlasti býti prokázal.*“⁵⁴ Masaryk tedy vidí Platóna jako opravdového občana hodného své obce.

Masaryk považuje Platóna za idealistu, který se vždy pokouší dobrat pravdy. Jeho život je řízen nejuvznešenějšími ideami a ty chtěl vnést i do společnosti mezi své spoluobčany. Vše mělo být přizpůsobeno ideálům, které by fungovaly jak pro jednotlivce, tak pro společnost jako celek. Hlavním úkolem Platónovi byla nesmrtelnost duše, což bylo opředeno na základě náboženského učení. Je to právě filosof, kdo by měl stanout v čele společnosti, protože na vše nazírá s nadhledem. Člověk by se měl věnovat té práci, kterou umí, které rozumí, která mu je přirozená. Demokracie je naopak zkažená demagogií, protože úředníci jsou vylosováni na základě náhody a jde jím pouze o dosažení cíle. I rovnoprávnost zdá se mu umělá, proto ústavu athénskou podrobuje silné kritice.

Když se Masaryk pouští do analýzy ideálního nejlepšího platónského státu, poukazuje na jeden z hlavních faktorů a tou je spravedlnost, která by měla být základem lidské společnosti. Platón totiž hájí spravedlnost jako: „...*moudrost a ctnost, snadno se asi ukáže i silnější než nespravedlnost, která je jako nevědomost, ..., která rodí vespolečné*

⁵² PLATÓN. Faidón. Praha: 1994, str. 92

⁵³ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str. 182

⁵⁴ DOLEŽAL, Jaromír. *Masarykova cesta životem*. Brno: 1921, str. 162

*rozbroje, nenávisť a pŕůtky, spravedlnost vřak svornost a pŕůatelství.*⁵⁵ a spravedlivý člověk je řřasten ať jsou následky pro jeho osobu pŕřiznivé, nebo nepŕřiznivé. Platón si také uvědomuje poměr jednotlivce k celku, proto tímto směrem vychází pŕř sestavování svého státu. *„Metoda je to dobrá, tak že bychom posud totěř činili, arcitř je Platón pŕřvní, jenř sociologii vzdělal; a proto bychom se zpŕřsobem jeho se stanoviska pokrořilejšřho ŕřplně se shodovati nemohli.*⁵⁶ Tedy vidíme, že tato metoda je Masarykovi vlastní, chybř mu vřak rozdělení etiky od politiky, kterou zavádř až Aristoteles. Ne z důvodu, že by snad politik neměľ být morální, ale v systému věď (který máme pŕřvě až od Aristotela) by se lépe zabývalo každou disciplínou zvlášť. To, co platř pro jednotlivce, platř v tēze mřře i o státu. Stát je totiž slořen z jednotlivcŕř, mezi kterými začíná dělba pŕřce a spolu s nř i vřměnný obchod. Tyto postřehy Masaryk jeřtě mnohokrát aplikuje.

Odtud se Masaryk dostává ke kosmopolitismu, kdy mu je blahobyt člověka cílem vzájenného pŕřsobení. Sdruření mnoha v jediný celek má ten ŕřkol, aby na základě vřeobecně platné spravedlnosti se kdokoliv mohl vyvíjet a ten druhý naopak nebyľ pořkozován. Stejná kritéria se dají aplikovat na státnřka, který se snařř i o spoleřenskou mravnost, oproti státnřkovi, jenř se o mravnost nezajřmá a cíle se snařř dobrat jakoukoliv cestou. Směr od jednotlivce k celku je pak zřejmý na pŕřkladu vztahu mezi státy, kdy v jednom státě platř mravnost za základ soustavy a v druhém státě ne. Zajřmavý metaforický pŕřklad uvádř Masaryk na ukázce rolnřka: *„...kmoťř Vanda neobřřa housenky proto, že souseď neobřřa; co pŕřy by mu pŕřce pomohla, housenky pŕřlezou, a toř pŕřy raděři stromky své také neořřistř; touto logikou se stává, že celá ves housenky neničř.*⁵⁷ Tímto zpŕřsobem se pak svět nemŕřže dořkat napŕřříklad odzbrojení státŕř. S Platónem je zde Masaryk za jedno, když státy mají být zalořeny na ctnosti a na spravedlnosti, morální jednání jednotlivce se nemá liřit od jednání celé spoleřnosti: *„pŕřavo a spravedlnost jde nad moc“.* Opačnou cestou se podle Masaryka ubřřa Machiavelli, u kterého má spoleřnost jiný cíľ než jednotlivec a oběťuje ctnost a morálku svým zájmŕřm. Zde potom *„moc jde nad pŕřavo“*, nebo *„nebudeř-li řřidit, budeř ořřizen“* a pŕřklady mu jsou Alexander Veliký povyřující se na boha, Romulus vrařdřící vlastního bratra, Cěsar pŕřekračující Rubikon, nebo Augustus, který by se jakoby chtěľ vzdát trŕřnu, jeřtě více upevňuje svojř moc.

⁵⁵ PLATÓN. Őstava, Praha: 1996, str. 32-33

⁵⁶ DOLEŘAL, Jaromřř. Masarykova cesta řřivotem. Brno: 1921, str. 165

⁵⁷ tamtěř, str. 186

Další důležitým faktorem společnosti je výchova, kterou má na starosti stát, aby občané byly vychovávány k ideálům. Odtud se posouvá k panujícím třídám, které by neměli mít žádného majetku (s tím, že tato prvotní forma komunismus se samozřejmě liší od komunismu z dob Masaryka). Jsou to vojáci a vládcí, kteří by neměli vlastnit majetek, budou totiž živeni lidem, který majetek má. Tak se zabráni osobním ziskným zájmům. Majetek, bohatství a lakota jsou mu zřídlem všech společenských nezřízeností. Hlásá tedy komunismus dvěma vyšším vrstvám, vojsku a vladaři⁵⁸. Platón zakazuje rodinu společnou s majetkem a rodinu ve třídě strážců. Prikazuje, aby ženy a muži měli stejná práva a byli stejně vychováváni. Tato zdánlivá rovnoprávnost muže a ženy má za předpoklad vítězství rozumu nad vášní a Masaryk tomu rozumí tak, že se nejedná o emancipaci žen ve slova smyslu 19. století, ale jde o jakési zmužštění ženského pohlaví. Zároveň nepodotýká, že ve snaze vysvobodit individuum z područí rodiny, pokročil příliš daleko a chtěl rodinu zničit vůbec. Zajímavý postřeh má Masaryk, když porovnává militarismus Platónova státu s militarismem pruským, které vidí oba založené na vojenském pořádku⁵⁹. K jeho udržení potřebuje nejvíce prostředků, což je podle Masaryka kámen úrazu.

Dále Masaryk opět připomíná Platónův požadavek, aby vládli filosofové, protože jsou to lidé, kteří se dostali na vyšší stupeň poznání. *„nestanou-li se v obcích filosofové králi, nebo neoddají se nynější takzvaní králové a panovníci upřímně a náležitě filosofii a nepadne-li toto obojí v jedno, politická moc a filosofie, ..., násilím v tom nebude zabráněno, není pro obce konce béd a myslím, že ani ne pro lidské pokolení.“*⁶⁰ Nejvyšším filosofickým stupněm poznání je idea dobra, proto filosof řízen touto myšlenkou bude obec spravovat nejlépe. Filosof sám o moc neusiluje, což je důkazem jeho upotřebitelnosti, na rozdíl od lidu, který po moci přímo dychtí. Platónovi je však filosofie něčím jiným, než podle Masaryka školní vědou: *„byla teorie i praktika v největším souladu, ba tožná.“*⁶¹, dále se podle Masaryka velká část filosofů jeho současné doby ohrazuje proti náboženství, ale lidstvu nepodává pevný mravní základ, ten nechává zase na náboženství. Proto Masaryk souhlasí s Platónem, který touto cestou

⁵⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. Univerzitní přednášky. Praha: 2014, str. 114

⁵⁹ tamtéž, str. 114

⁶⁰ PLATÓN. Ústava, Praha: 1996, str. 170

⁶¹ DOLEŽAL, Jaromír. Masarykova cesta životem. Brno: 1921, str. 170

sblíží morálku a politiku. Tato praktická filosofie tedy vypadá tak, že život jednotlivce i celého státu bude řízen filosofií. Potom se teorie a praxe nemohou lišit. Toto stanovisko můžeme Masarykem opět potvrdit, když: „*všechna rozumná a poctivá politika je provádění a upevňování lidskosti uvnitř i navenek; politiku, jako vše, co děláme, nutno důsledně podřizovat zákonům mravním. Nakonec mívají takzvaní idealisté vždycky pravdu a udělají pro stát, pro národ a lidstvo víc, než ti politikové, jak se jim říká, věcní a chytrí.*“⁶² Obec, která je řízena pevnými zákony, je Masarykovi lepší, než bezzákonná vláda nešlechtného muže, ale není zase tak dobrá, jako vláda bez zákonů, panuje-li moudrý muž. Masaryk tím nechce říci, že by se filosofové jeho doby měli stát panovníky, ale že by panovníci měli mít pevný vědecký základ a měli by se prokázat studiem sociologie. O mnoho později se Masaryk opět k tomuto vrací: „*Čím dál tím víc je vidět, že bez politického vzdělání, bez odborné přípravy není možná politika slušná. Filosofové si odjakživa lámali hlavu otázkami politickými, politické hloubání bylo vždy součástí filosofie. To vyplývá z poměru politiky k mravnosti: mravověda byla vždy součástí filosofie. Součástí filosofie je i sociologie.*“⁶³ Můžeme zde postřehnout, že oboru, který byl Masarykovi velmi blízký, jenž sám studoval, později i vyučoval, onu zmíněnou sociologii, je mu zakladatelem právě Platón. Platón se sice straní přímého politického života a raději se věnuje filosofii, kterou rozvíjí v kruhu přátel, v nově založené akademii, ale myšlenka propojení teorie a praxe je zde zřejmá. Platón se dostává k sestavování svého státu na základě charakteristiky jednotlivce. Z něj pak vychází Aristoteles, se svým tvrzením, že člověk je od přírody stvořen politické, společenské (jeho známé *zoon politikon* - ζῷον πολιτικόν), to už je jen krůček k - v Masarykově pojetí - vznikající sociologii, vědu společenského bytí. V sociologii pak poznáváme účel společnosti a teoretické poznatky i zákony můžeme uvést do praxe. Sociologie mu tedy je ideálním propojení teorie a praxe. Metody sociologie jsou mu stejné jako v psychologii (taktéž nově vznikající): indukce, analýza, experiment, dedukce⁶⁴. V psychologii se nám ukazuje morálka a na základě těchto poznatků můžeme sestavit „*politickou ethologii*“, jejímž předmětem je charakteristika národů a zákony ukazující národní mravy – to vše součástí sociologie.

⁶² ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str. 220

⁶³ tamtéž, str. 222

⁶⁴ DOLEŽAL, Jaromír. *Masarykova cesta životem*. Brno: 1921, str. 188

Když se Masaryk pouští do analýzy Platónových ústav, připomíná, že Platón sice pochází z aristokratické rodiny a předpokládalo by se, že bude stranit aristokracii, není to však úplně pravda. Postupně vysvětlíme proč. Začíná timokracií, ve které strážci obce mají zálibu ve vlastním majetku a ostatní třídy jsou porobeny. „*Takový muži pak budou bažiteli po penězích, zrovna tak jako občané v oligarchických a vášnivě budou ve skrytu uctívati zlato a stříbro, protože budou míti vlastní pokladny a klenotnice, kde to mohou uložit a skrýti, a také uzavřená obydlí, docela jako vlastní hnízda, ve kterých mohou nákladně žíti, vydržující si ženy i kohokoliv by chtěli jiného.*“⁶⁵ Následuje vládou oligarchickou, ve které vládou bohatí, a hlavní ctností je láska k majetku. Toto je „*ústava založena na rozdílech jmění, ve které boháč vládne, kdežto chudš nemá ve vládě podílu.*“⁶⁶ Poté přichází na řadu demokracie, kterou nastolí ti, kteří se dříve nemohli dostat k moci, protože nebyli dostatečně bohatí. Ve společnosti nastane volnost a rovnoprávnost, úředníci budou voleni losem, společnost i jednotlivci budou žít velmi pohodlně a společnost jako celek postrádá autoritu, která by vedla lid. „*Demokracie vzniká, kdykoli chudí zvítězí a z přívrženců druhé strany jedny pobijí, jiné vyženou z obce, zbylým pak dají rovné právo v občanském životě a v úřadech a úřady jsou v ní obsazovány většinou losem. Ústava je rozkošná, bez vlády a pestrá, udělující jakousi rovnost stejně rovným i nerovným*“⁶⁷ Když se Masaryk k demokracii vrací, vidíme, že přesně naráží na teze, které i Platónovi nejvíce vadily a za které Platónovi tato ústava ideální není. „*V demokracii nesmí být možné, aby jednotlivci nebo stavy vykořisťovali své spoluobčany - demokracii člověk člověku nesmí být prostředkem. Ta přirozená rozmanitost musí být uspořádána dělbou a odstupňováním úkonů a práce; není možná organizace lidí bez nadřazených a podřazených, ale musí to být právě organizace a ne privilej, ne aristokratické panování, ale vzájemná služba. Demokracie potřebuje vůdce, ne pány.*“⁶⁸ Poslední analýzu věnuje Masaryk krutovládě (tyranii). V demokracii se vždy najde ten, co se chce zavděčit chudině, který bude přerozdělovat majetek od bohatých pro chudé. Stane se lidem populární a ti co nejsou spokojeni, ty vyhání a likviduje. Posléze se obrací proti vlastnímu lidu, proti komukoliv, kdo by byl lepší než on. Tyranem se podle Platóna stává ten: „*který má za sebou příliš poslušný dav, když se*

⁶⁵ PLATÓN. Ústava, Praha: 1996, str. 249

⁶⁶ tamtéž, str. 252

⁶⁷ tamtéž, str. 260 - 262

⁶⁸ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str. 234

*nezdrží občanské krve, nýbrž na základě křivých obvinění, jak to rádi dělávají, pohání občany na soud a poskvrní se vraždou, utrácje život lidský, bezbožným jazykem ústy okoušeje příbuzné krve, a vyhání ze země, zabijí a slibně naráží na vymazání dluhů a rozdělení půdy: takovému člověku nastává potom nutnost a osud, aby buď zahynul rukou nepřátel, nebo aby byl tyranem a stal se z člověka vlkem.*⁶⁹ Despotický člověk je nešťastný a stále horší a horší, protože své zvětšující potřeby nedokáže nikdy naplnit. Demokratické zřízení je Platónovi velmi špatné, ale tyranské jemu ještě horší. Demokratické zřízení bude Masarykovi ideální, ovšem za jiných podmínek a na trochu jiném základě. Tyranské zřízení Masaryk taktéž striktně odmítá už ze zásady.

Platón se svou státoprávní filosofií nebyl podle Masaryka utopista. Sám se pokusil svoji ideální ústavu realizovat na Sicílii. Zpočátku se mu to dařilo, ale následně byl se svými novátorskými tezemi vypovězen a uvedení jeho teorií do praxe se nezdařilo. Masaryk Platóna brání proti útoku, že se nepokoušel svoje státní zřízení uvést v život v rodných Athénách, ale na Sicílii: *„tehdejší Athéňané hlasu jeho slyšeti nechtěli a snad ani nemohli; proti svému přesvědčení však jednati nechtěl; neboť jen v státu takovém, jaký si on přál, měl filosof panovati.*⁷⁰ Platón ještě později své myšlení reviduje a v díle *Zákony* už nežádá, aby panovníky se stali filosofové. Chce však, aby oni vládcové byli mravní soudní. Zajímavé připodobnění zmiňuje Masaryk, když srovnává Platóna s Comtem, kdy se z Comteho pozitivního filosofa, stává kněz. Platón také dochází k tomu, že jeho filosofie se nedá zobecnit pro lid. Oba se tedy přidržují náboženství, Platón mytologického, Comte katolického.

Masaryk upozorňuje na to, že podle Platóna se svět neustále mění a vyvíjí. Tedy existuje určitý koloběh světa, který se vrací tam, kde započal. *„...poněvadž všechno, co vzniklo, jest podrobno zkáze, ani takovéto zřízení nepotrvá na věky, nýbrž se rozpadne.*⁷¹ (a dále pokračuje Platón v popisu o první ústavě - timokratické) Společnost je tedy řízena taktéž zákonem tohoto koloběhu. Jak už jsme řekli výše, stát ideální, který je řízen filosofy, je nahrazen timokracií, ta zase oligarchií, tu vystřídá demokracie a nakonec tyranida jako nejhorší stav společnosti. To vše je jen přípravou na žití nesmrtelné duše ve světě mrtvých, v říši věčných idejí. K tomu Masaryk později

⁶⁹ tamtéž, str. 271

⁷⁰ DOLEŽAL, Jaromír. *Masarykova cesta životem*. Brno: 1921, str. 175

⁷¹ PLATÓN. *Ústava*, Praha: 1996, str. 247

trochu neurčitě tvrdí: „Snad po smrti se nám dostane plnějšího a plného poznání, také poznání Boha.“⁷², tedy věří, že po smrti by mohlo být lépe, ale k tomu je třeba dodat, že naším úkolem je vést spravedlivý a opravdový život už zde na zemi. „Nesmrtelnost se prožívá už teď, v tomto životě; nemáme zkušeností o životě po smrti, ale máme, můžeme mít zkušenost už teď, že život opravdový a plně lidský žijeme jen pod zorným úhlem věčnosti. Ta zkušenost záleží koneckonců na nás, na tom, jak žijeme, čeho jsme plni a co ze svého života tady hledíme udělat. Jen jako duše mezi věčnými dušemi žijeme život plně a doopravdy. Uznání duši je pravým základem demokracie: věčné věčnému nemůže být lhostejné, nesmrtelný je nesmrtelnému roven. Odtud láska k bližnímu dostává svůj zvláštní smysl.“⁷³ To že jsou duše věčné pro antické Řeky, je dáno náboženským citěním. Platón však obšírně podává rozumové důkazy místo náboženských. První úvaha vychází z té náboženské, že duše, jež odcházejí při smrti na onen svět, zase se odtud vracejí a tak se rodí ze zemřelých zase živí. Tato myšlenka je doplněna o úvahu o vzniku a zániku, kde oživování je nutný opak umírání: jako vzniká ze života smrt, tak vzniká ze smrti život. „...duše zemřelých žijí v Hádu, když odsud (svět živých) přijdou, a zase sem opět přicházejí a opět vznikají z těch, kteří zemřeli.“⁷⁴ Do nejlepších míst však jde jen duše čistá, duše těch, kteří „se ve svém jednání řídili onou obecně lidovou a občanskou ctností, které říkají uměřenost a spravedlnost a která pochází ze zvyku a cviku bez filosofie a bez účasti rozumu.“⁷⁵ K bohům (tedy ještě výše) jde však jen filosof, který se zdržoval tělesných žádostí, nezajímal se o jmění a neměl strach. Tedy i podle Platóna je naším cílem vést spravedlivý vyrovnaný a ctnostný život, aby se naše duše dostala co možná nejvýše. Sám Platón jde ve filosofii o nesmrtelnosti duše velice hluboko, státní náboženství se totiž spokojilo s primitivním kultem duší zemřelých lidí, jehož základem byla spíše víra v postexistenci než v nesmrtelnost. I Masaryk jde hluboko, když kritizuje, jak se moderní člověk bojí smrti, protože je příliš požívačný, „život mu není velkým dramatem, chce na něm jen jídlo a požitek; je nevěřící, není v něm dost důvěry a odevzdanosti. Když myslím na nesmrtelnost, nemyslím tak na smrt a co po ní, jako spíš na život a jeho obsah. Mně nesmrtelnost plyne z bohatosti a

⁷² ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str. 185

⁷³ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str. 184-185

⁷⁴ PLATÓN. *Ústava*, Praha: 1996, 1994, str. 29

⁷⁵ PLATÓN. *Faidón*. Praha: 1994, str. 47

*hodnoty lidského života, lidské duše.*⁷⁶ Oba tedy vidí duši jako věčnou a nesmrtelnou, jejímž cílem je však vést spravedlivý život zde na zemi, ať už se s ní potom stane cokoliv.

Existují další roviny, kde bychom mohli hledat blízkost Platóna a Masaryka? Podle Radima Palouše autor J. L. Fischer odmítá názor, že by byl Masaryk platonikem, protože u něj nenalézá žádné platonské teze⁷⁷. Jediné, co je Masarykovi a Platónovi společné, je souhra politické praxe a teorie, ale Masaryk prý nikdy nenaznačil, jestli platónská teorie je ta pravá, se kterou by souhlasil. Toto tvrzení ale Palouš vyvrací. Protože Fischer podle něj nesprávně pochopil význam slova teorie u Masaryka. Ten ho totiž chápe jako vědeckou politiku – tedy vlastně sociologii. Ale teorii chápe Masaryk jako „vědění o dobru“, tedy mravnosti. Spolu s tím je teorií i samotná filosofie v pravém slova smyslu – tedy láska k moudrosti. Další tvrzení, které Palouš u Fischera vyvrací je domněnka, že Masaryk pouze opakuje platonské teze. Je však nutno uvažovat o způsobu filosofování samotném, o druhu filosofie, o prostředí, ve kterém se ta která úvaha pohybuje.⁷⁸ Zde podle Palouše musel Masaryk zajisté příbuznost s Platónem cítit.

Dalším odpůrce Masaryka jakožto platonika je autor Fajfr. Ten Masarykovi vyčítá myšlenku nesmrtelnosti jakožto příliš obecnou, než abychom v ní viděli návaznost na Platóna, a dále vyčítá myšlenku filosofa-vladaře, která podle něj nemá vůbec smysl. Jemu ale Palouš oponuje, že jak Platón, tak Masaryk jsou praktičtí filosofové, tedy podobnost zde máme. A k druhé: není to právě Masaryk, vystudovaný filosof, který se stává zakladatelem nového státu a jeho prvním prezidentem?

Zajímavá je i diskuse Palouše s autorem Františkem Novotným. Podle Novotného měl Masaryk Platóna rád, ale byla to jeho první filosofická láska a jeho duch se s ní nezasnoubil.⁷⁹ Palouš přitakává Novotnému, že první Masarykovo filosofické období je silně platonizující, ale jde dál a kromě odpovědí ho zajímají i otázky samotné. Zde si však uvědomuje, že každý filosof se ptá a otázky budou vesměs podobné, ale

⁷⁶ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str. 184

⁷⁷ PALOUŠ, Radim. *Česká zkušenost*. Praha: 1994, str. 111

⁷⁸ *tamtéž*, str. 112

⁷⁹ *tamtéž*, str. 112

dodává, že specifíkem platónské otázky je vytrvání u ní. Otázka je totiž u Platóna svým způsobem sama v sobě odpovědí.⁸⁰ Tím se řídí i Masaryk.

K úplnosti obrazu je třeba také shrnout, kde Masaryk s Platónem nesouhlasí. Po stránce metodické Platónovi vyčítá, že ač nemá dostatečnou průpravu historickou, pouští se do odvážných reforem⁸¹. Zde je třeba připomenou, že i kdyby Platón sám chtěl, historické studie příliš ve své době studovat nemohl. Takže se pokouší na vzorku přítomnosti sestavovat prognózy pro budoucnost. Další fakt Masaryka zaráží v přílišné Platónově generalizaci a jeho požadavku v provádění jednotnosti světového názoru, při které nešetří svobody individuí. Aristoteles se podle něj z těchto chyb poučil a důslednějším studiem historie poznává, že společnost se vyvíjí pozvolna a reformace je sice nutná, ale nesmí se provádět revolucí. Sám Masaryk revoluci odmítá a věří v pokrok a vývoj: „*Ne násilím, ale smírně, ne mečem, ale pluhem, ne krví, ale prací, ne smrtí, ale životem k životu – toť smysl našich dějin a odkaz velikých předků*“⁸². Paralelu k protivě Platón versus Aristoteles vidí Masaryk v analogii Comta a Milla, kde si Comte počíná velkolepě a nezná svobody a volnost individuí, zatímco Mill si počíná více empiricky a v mnohých věcech se zdržuje soudu, čímž dává individuu více volnosti⁸³. Mezi oběma protivami je pak rozpor, kdy buď je potřeba zásah provést důsledně a nešetřit, nebo se ho zdržet úplně. Varianty jsou podle Masaryka správné obě, jen je potřeba zvolit správnou míru s jakouž se to má stát.

Jako shrnutí můžeme citovat Masarykova slova, kdy: „*Na pozdější vývoj filozofie měl Platon rozhodný vliv. (...) když povážíme, že křesťanství středověké nejvíce z něho čerpá, že humanismus novověký zase obnovil studium Platóna, můžeme si představit jaký vliv má Platon, (...) ještě my se této filozofii oddáváme a vidíme, že nejvíce posud se píše filozofii Platónově. Skutečně dá se dokázat, že má ze všech filozofií posud kvantitativně největší vliv na vývoj myšlení nejmodernějších lidí a vzdělavců.*“⁸⁴ Pokud se podíváme na Masaryka jako filozofa v průběhu celého jeho vysokoškolského

⁸⁰ tamtéž, str. 113

⁸¹ MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. Univerzitní přednášky. Praha: 2014, str. 115

⁸² MASARYK, Tomáš Garrigue, Josef NAVRÁTIL a Josef ŠPIČÁK. Česká otázka: snahy a tužby národního obrození. Praha: 1969, str. 155

⁸³ MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. Univerzitní přednášky. Praha: 2014, str. 116

⁸⁴ tamtéž, str. 118

studia, jistě nám bude nápomocna osa, jež rozvrhnul autor Opat⁸⁵. Prvním činitelem byl jeho studijní program, kde je zastoupena jak klasická filosofie a kultura starověkého Řecka, tak i novodobé směry západní filosofie. Druhým činitelem bylo celkové prostředí pozitivisticky orientované univerzity, kde Franz Brentano zaujímá důležité místo. Brentano zanechává na Masarykovi zdůrazňování empirie a ostrou kritiku filosofů (zde nejvíce kritizuje Kanta). Samotný Brentanův nesouhlas a nakonec i odchod od katolické církve, kterým naznačil svůj protest proti rozhodnutí vatikánského koncilu v otázce papežské neomylnosti, mohl sloužit jako zajímavý Masarykův životní příklad. Třetí vliv byla celková Masarykova životní energie, jeho kritický duch a zájem o filosofii a společenskovední témata a zájem krizové jevy, které se ve společnosti vyskytovaly. Autor Opat také připomíná (za podpory studie J. Krále)⁸⁶ vlivy dalších univerzitních vyučujících, například R. Zimmermanna a T. Gomperze, kteří mohli na Masarykovi zanechat důraz na zkušenost, odpor proti spekulaci a spekulativní filosofii a vnímavost pro pozitivní a evoluční filosofii. Zde bychom ale připomněli, že se předpokládá znalost Comta a Milla u Masaryka již z jeho gymnaziálních studií, kde jistě do jejich prací nahlédl a o jejich filozofii věděl. V tom případě výše zmínění profesori jeho znalosti prohloubili, nebo dali nový nadhled.

Jakmile Masaryk složil roku 1876 doktorské zkoušky obhajobou již zmíněné disertační práce Platón a nesmrtelnost duše, začíná ve Vídni pracovat na politickém programu pro české představitele. To byl Masarykův vstup do veřejného života. Masaryk touto dobou stále pracuje jako vychovatel syna pana Schlezingera, který se chtěl synovi odvděčit za úspěšně složenou maturitu a se svým vychovatelem byl taktéž velmi spokojen, proto oběma zaplatil pobyt v Itálii a také se rozhodl oběma hradit další roční studijní pobyt na jedné z nejlepších evropských univerzit – v Lipsku.⁸⁷

Německá říše je tou dobou na vrcholu své moci a pod taktovkou kancléře Otty von Bismarcka vede několik vítězných válek. Německo je taktéž protestantskou zemí, takže i to je pro mladého Masaryka trochu novinkou. Na Lipské univerzitě existuje určitá myšlenková volnost a Masaryk se zde zapojuje do filosofických debat a kroužků. Kromě setkání se svou budoucí chotí Charlottou je jeho kolegou již zmíněný Edmund

⁸⁵ OPAT, Jaroslav. Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882-1893. Praha: 1990, str. 30

⁸⁶ Tamtéž, str. 31

⁸⁷ MAHLER, Zdeněk. Ano, Masaryk. Praha: 2002, str. 22

Husserl. Aby mohl uživit budoucí rodinu s Charloutou, pouští se Masaryk do habilitační práce, čímž by se stal docentem a jeho příjem by byl již dostačující. Aby si zajistil místo univerzitního učitele, předkládá studii o sebevraždě.⁸⁸

⁸⁸ MAHLER, Zdeněk. Ano, Masaryk. Praha: 2002, str. 26

3. Sebevražda a Masarykův posun v metodologii

Poté co si mladý univerzitní absolvent odnáší do svého života poznatky z Platóna, které bezpochyby využije ve svém dalším působení, je jeho habilitační práce ukázkou nového vědeckého směřování. Tato sociologická studie byla ukázkou tématu, které Masaryka celý život intenzivně zajímalo, „*Mně připadalo strašné a nepochopitelné, jak si někdo může vzít život. Jen si to doopravdy představte, vzít si život! To je něco tak nepřirozeného, tak zvráceného! To mně pořád leželo v hlavě. Můj spis o sebevraždě je odpovědí k těm dětským a pozdějším zkušenostem.*“⁸⁹ Masaryk zde dokazuje, že společnost je nemocná a nachází se v krizi, ze které ji může vyvést sociologie. Touto prací se také vrací zpět na akademickou půdu rakouské vysoké školy. Jako první práci pod názvem O principech sociologie předal 6. 12. 1877 komisi vídeňské univerzity. Tento metodologický úvod ke studii o sebevraždách je ale zamítnut s tím, že neodpovídá požadavkům současné vědecké práce. Profesor Brentano mu radil, aby spis přepracoval. Práce totiž byla „příliš“ sociologická, nikoliv filosofická. Nové dílo odevzdává k obhajobě dne 14. listopadu 1878 a dne 7. března 1879 bylo přijato, neslo název: Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty. Touto prací se Masaryk habilitoval a stal se tak soukromým docentem.

Zmínili jsme, že pomoci společnosti by mohla sociologie, co tím bylo myšleno? Práce nám podává sociologický přehled, spoustu tabulek, statistik, fakt a jejich analýz, jak by tato metoda mohla pomoci společnosti? Už dříve však Masaryk napsal: „*bez mravovědy žádné sociologie býti nemůže.*“⁹⁰ Masaryk se chce vymanit z metafyziky, z abstrakce, chce být konkrétní, praktický. Je mu ale sociologie jen neosobní faktografií? Jistě že ne, sám k ní přistupuje jako osobnost, individuum.⁹¹ Jak sám Masaryk říká, jedinec je součástí celku, je sice malý, ale zase ne tak, aby se v celku úplně ztratil. A když už o společnosti píše, součástí jí je právě ten jeden konkrétní člověk, proto nestačí výčet sociologických fakt, proto je nutno ptát se po jejich významu pro člověka samotného.⁹² Tedy ona fakta naplnit obsahem.

⁸⁹ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str. 21

⁹⁰ DOLEŽAL, Jaromír. *Masarykova cesta životem*. Brno: 1921, str. 165

⁹¹ PALOUŠ, Radim. *Česká zkušenost*. Praha: 1994, str. 118

⁹² tamtéž, str. 118

Hloubka spisu je obrovská. Sám Masaryk jí hodnotí jako filosofii dějin⁹³. Nejenomže se věnuje filosofickému i historickému hledisku, patrné jsou hlediska psychologická a fyziologická. Obdivuhodné náhledy podává z hlediska geopolitického, hospodářského, ekonomického. A samozřejmě neopomíná taktéž morálku a etiku. Je jasně zřejmé, že sebevražda je mu celospolečenský problém, který právě v moderní době dosahuje vrcholu. Proč zrovna v moderní době? Společnost totiž způsobuje psychózy, takzvané duševní nemoci, které způsobují sebevraždy mnohem intenzivněji než v dřívějších dobách. Je tedy potřeba se podívat co způsobuje onu krizi společnosti, co způsobuje krizi mravnosti a morálky, kde v pokroku civilizace nastala chyba?

Sebevražednost je komplexní jev, který se zakládá na svobodné vůli člověka, a který je zapříčiněn mnoha faktory. Hned na začátku práce Masaryk uvádí tabulku, která je korespondující s celkovým obsahem knihy. Hierarchie má své opodstatnění. Masaryk tím sleduje faktory, které působí nejméně a pokračuje k faktorům nejvíce ovlivňující vznik sebevražednosti. :

Příčiny člení takto⁹⁴:

I. Působení přírody

a) pozemské

b) kosmické

II. Působení fyzické a duševní organizace lidské

a) fyzické poměry tělesné organizace

b) poměry obecně společenské

c) poměry politické

d) poměry hospodářské

e) poměry duševní vzdělanosti: rozumová, mravní a náboženská

výchova: životní názor vůbec.

V dalších kapitolách pak Masaryk jednotlivé příčiny konkrétněji rozebírá a doplňuje významnými statistickými tabulkami. Příčiny od bodu I. a) do bodu II. d)

⁹³ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str. 65

⁹⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue a Jindřich SROVNAL. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Praha: 2002, str. 19

působí sice na vznik sebevražednosti, ale jen disponujícím způsobem a nepřímo.⁹⁵ Příčiny uvedené v poslední kapitole, týkající se duševní vzdělanosti jsou však těmi pravými a nejpodstatnějšími. Hromadná sebevražednost je Masarykovi dokladem, že moderní člověk ztrácí bezpečnost jistoty, že nemá klidu a na to vše odpovídá – sebevraždou.

Tak jak se vyvíjí společnost, tak jak postupuje pokrok, tak se v ní mění i jednotlivci. Staré hodnoty přestávají platit (ať už je vidíme v náboženství a vzrůstajícím ateismu, nebo v rozpadu tradičních hodnot rodiny, podobně i vzdělání – tzv. polovzdělanost), člověk se individualizuje a to staré popírá. Krize společnosti je způsobena špatným vývojem vzdělání: „Ze skutečnosti, že sebevražednost ve všech vzdělaných zemích roste, ačkoli se všude vzdělání lidu a vyučování zlepšuje, nahlédne každý, že větší vzdělání (rozumové) nepřekáží vzniku sebevražednosti.“⁹⁶ Masaryk zde správně konstatuje, že vyšší rozumové vzdělání neznámá „správné a opravdové“ rozumové vzdělání. To je to, co Masaryk nazývá pojmem „polovzdělanost, polovičitost“. „Lidé vědí mnoho, velmi mnoho, ale jejich vědění nemá na jejich život daleko toho vlivu, jaký by mít mělo a v tom je veliká chyba: učíme se mnoho pro školu a neučíme se dosti pro život. Z toho vyplývá, že polovzdělanost disponuje k sebevražednosti.“⁹⁷ Polovzdělanost totiž cílí na suchý rozum, na učení se, na mnohovědění, ale už ne na pochopení, na rozumění srdcem, duší.

Náboženství prochází také krizí. „Ubývá-li nábožnosti, ubývá-li moci církve, ubývá také útěchy, naděje a radosti ze života.“⁹⁸ Zajímavě Masaryk komentuje přístup Milla a Comteho. První z nich chce založit náboženství lidskosti bez víry v Boha a v nesmrtelnost. Masaryk se však ptá, jestli je náboženský cit opravdu možný bez těchto dvou nauk?⁹⁹ Masaryk v tom vidí spíše nedostatek. Druhý, jenž je zakladatelem náboženství lidskosti, jenž má hluboký náboženský a křesťanský cit, by chtěl raději vše mířit na lidstvo, ne na Boha. K tomu ale potřebuje podle Masaryka lid vzdělaný, chápající, „Z tisíců, již tak praví, je sotva jeden alespoň tak vzdělaný jako Mill, mnohem

⁹⁵ PALOUŠ, Radim. Česká zkušenost. Praha: 1994, str. 119

⁹⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue a Jindřich SROVNAL. Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty. Praha: 2002, str. 64

⁹⁷ tamtéž, str. 65

⁹⁸ tamtéž, str. 77

⁹⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue a Jindřich SROVNAL. Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty. Praha: 2002, str. 77

*spíše jsou to lidé s oním polovzděláním.*¹⁰⁰ Tedy ani tady Masaryk nenachází východisko.

To celé Masaryk nakonec shrnuje v souslednosti a vzájemnosti obou premis – a to vzdělání i víry: *„Ve skutečnosti se jeví moderní polovičitost a bezzásadnost jakožto nenábožnost, a tak docházíme konečně k závěru, že vlastní příčinou moderní sebevražednosti je nenábožnost doby.*“¹⁰¹ Náboženství, které bylo pro člověka jistotou, se pomalu vytrácí, mění, přetavuje, je nahrazováno. Pro lidské individuum již nehraje takovou roli. Člověk ztrácí naději, přestává věřit v posmrtný život a spolu s tím se vytrácí absolutní hodnota člověka k člověku. Bůh se z moderní společnosti ztrácí a spolu s ním i mravnost, morálka a etika. K tomu Masaryk: *„...vedle rozumového polovzdělání má za příčinu také mravní slabost – tak to chceme nazvat – tedy ukáže nám společenský hromadný zjev sebevraždy moderní společnost v docela jiném světle. Vzdělaná společnost je unavená životem; tato její únava vyplývá však z jejího nedostatečného rozumového i mravního vzdělání: rozum a mravnost nejsou stejnoměrně a dobře propracovány a sjednoceny; jsme příliš rozumni, abychom byli dobrými, a příliš špatní, abychom byli úplně moudrými. Náš světový a životní názor není harmonický, není dosti krásný, aby nám dal a zachoval radost ze života. Řekněme krátce a otevřeně: polovičitost (rozumová a mravní) je velikou příčinou moderní omrzlosti života: naše polovičitost nám dává nesprávné měřítko pozemského štěstí a spokojenosti, naše polovičitost nám ztrpčuje ovoce našeho pokroku na všech polích praktického života, naše polovičitost rozmnožuje rok od roku nespočetné oběti sebevraždy.*“¹⁰²

Tím, že člověk už nemá onu jistotu (jak už jsme výše naznačili), kterou mu dříve dával Bůh, jeho životní smysl se také vytrácí, což může vést až k onomu tragickému řešení – sebevraždě. Slovy Palouše zní diagnóza takto: *„ztráta hlubiny bezpečnosti, ztráta víry v Boha, ztráta náboženství. Toto je též příčinou psychóznosti, moderní nervozity, shonu. Co však nese vinu toho, že ztrácíme víru? Polovzdělanost, polovičitost moderního člověka; cit a rozum není vyvážen.*“¹⁰³ Moderní člověk se cítí sám, opuštěn,

¹⁰⁰ tamtéž, str. 77

¹⁰¹ tamtéž, str. 78

¹⁰² tamtéž, str. 76

¹⁰³ PALOUŠ, Radim. Česká zkušenost. Praha: 1994, str. 120

možná ztracen. Je to tedy individuální problém, nebo celospolečenský? Vždyť při hledání smyslu života jsme odkázáni jen sami na sebe, na své subjektivní já¹⁰⁴.

Palouš také trefně poznamenává, jaké náboženství to vlastně Masaryk myslí? „...sebevražednosti nepřekáží, ani ji nepodporuje náboženství a vyznání samo o sobě, ani snad matrika, v níž je kdo zapsán, nýbrž že záleží na vlastní nábožnosti a církevnosti.“¹⁰⁵ Zajímavou statistikou k tomu Masaryk ukazuje, že katolicismus sice méně podporuje sebevražednost než protestantismus, neplatí to však úplně, protože v katolické Francii a Rakousku se vyskytuje nepoměrně více sebevražd než v protestantské Anglii. Nezáleží tedy na dogmatismu jednotlivých náboženství jako na vnitřním uchopení víry. Zde dokazujeme, že pro Masaryka není náboženství jen nějakou formou, nebo rámečkem bez výplně. Je mu niterním vnitřním jevem, který je odpovědí na osobní lidské otázky, na smysl lidského života¹⁰⁶.

Diagnóza byla stanovena, poté je na řadě společnost léčit. Je nutné existující zlo odklidit a vzniku zla zabránit. Jak tedy vyléčit společnost, která se nachází v krizi? Jak jevu sebevražda předcházet? „*Téměř všichni teoretikové a praktikové snaží se odklizovat zla moderní společnosti hospodářskými a politickými reformami. Obecná pozornost je obrácena výlučně na tyto pokusy a také se od nich velmi mnoho očekává; já však nedovedu mít tuto naději. Politické a hospodářské poměry toho kterého národa jsou jenom zevní stránkou vnitřního života duševního, jsou tímto duševním životem podmíněny, a proto si musí lékař všímat jeho. Často se mi zdají pokusy a spory našich parlamentárníků, politiků a národohospodářů hodně malichernými a jalovými.*“¹⁰⁷ Jaké jsou tedy návrhy Masaryka a jeho řešení? Ve stručnosti: vzdělání a mravnost. Vzdělání je potřeba dát hloubku, ponořit se do něj celým člověkem, chtít rozumět, nejenom se učit. Mravnost – samo učení nám pomůže vrátit se k víře, v Bohu nalézt jistotu. Moderní doba potřebuje náboženství a víru. „*Myslím, že člověk potřebuje k životu náboženství stejně jako k dýchání potřebuje vzduch: také dějinný vývoj ukazuje, že se vedle vývoje myšlení obdobně vyvíjí i mravně-náboženské žití a cítění.*“¹⁰⁸ Neříká úplně

¹⁰⁴ Machovec, M. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Melantrich, 1968, s. 43.

¹⁰⁵ Masaryk, str. 83

¹⁰⁶ PALOUŠ, Radim. *Česká zkušenost*. Praha: 1994, str. 121

¹⁰⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue a Jindřich SROVNAL. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Praha: 2002, str. 180

¹⁰⁸ *tamtéž*, str. 181

najít zcela nové náboženství, nebo se vrátit k tomu původnímu, co nám bylo vštěpováno. Náboženství je ale potřeba očistit od tuhé svázanosti s koherentní církví, zbavit ho dogmat, dát mu volnost, jenom tak se v něm vytvoří prostor pro naši individualitu. „Protože moderní sebevražednost je v poslední řadě způsobována vzrůstající beznábožností, může být zlo radikálně vyléčeno jenom tehdy, když bude odklizená nenábožnost a souvisící s ní polovičatost. Musíme vystoupit sami ze sebe, musíme ustat rýt ve vlastním nitru a poopravovat své srdce vlastním rozumem; musíme nabýt zájmu o vnější svět a o společnost, musíme se naučit oddanosti. ... Domníváme se sice, že umíme milovat, že jsme schopni nejjemnějších citů; to však není pravda: chorobná sentimentalita a opravdový, pravý, teplý, živý a původní cit není totéž. Chce-li kdo odklidit sebevražednost, musí v lidech rozvinout schopnost propracovat myšlenky a city, musí jim vštípit sílu a energii, dát jim mravní oporu.“¹⁰⁹

Většina toho, co se s námi děje, děje se přirozeně a bez našeho přispění. Člověk reaguje na okolí, souvisí s ním a je na něm i závislý. Není však plně závislý na vnějším světě, protože ho dokáže apercipovat podle vlastních zkušeností pomocí vlastního vnímání. Vztah mezi vnějším a vnitřním světem je vzájemný, nikoliv závislý. My, jako lidé, máme svobodnou volbu a hledáme takové prostředky, jimiž k cílům a ideálům nejlépe dojdeme. Jsme odpovědni za svoji vůli a za myšlenkové operace, které provádíme. „Nemůžeme si ovšem svou vůli dát vůli samu, ani nemůžeme špatnou vůli prostě ze sebe odnít. Ale můžeme vůli, kterou máme, změnit výchovou, sebevýchovou, stejně jako vzděláním, které přijímáme od jiných. Můžeme přijmout ony dispozice, zásady, zvyklosti, o kterých ze zkušenosti víme, že za jistých okolností musí vést k určitému výsledku.“¹¹⁰

Můžeme se tedy podívat na společnost, která se nachází v kritické situaci i z jiného úhlu? Jak tedy Evropa druhé poloviny 19. století vypadá? Průmyslová revoluce, která přetavuje tradiční hodnoty, spěje ke svému vrcholu. Přináší sebou pohyb obyvatelstva a jeho stěhování, vynálezy, vědecký pokrok a určitým způsobem i liberálnost. Evropa s nadsázkou ovládá celý známý svět a hegemony v Evropě jsou: koloniální velmoc Velká Británie, militaristické Bismarkovo Německo, neklidná revoluční Francie, byrokratické mnohonárodnostní Rakousko-Uhersko, zaostalé agrární

¹⁰⁹ tamtéž, str. 180

¹¹⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue a Jindřich SROVNAL. Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty. Praha: 2002, str. 183

Rusko a další. Moderní věda a pokrok a na ní navázaný průmysl vyhnali jedince z jeho původního prostředí, kde se cítil být součástí společnosti. Přetrhl se náš vztah k univerzu a člověk se stává pouhou jednotkou v systému.¹¹¹ Výdobytky vědy a techniky dostávají nový směr – zbrojení. Tomu bude postupně podřízena celá společnost s cílem jediným – válka. Pokud mluví Masaryk o krizi doby a podíváme-li se na věc s odstupem sta let i když z jiného úhlu pohledu, nezbývá nám, než mu dát za pravdu. Kdyby společnost přijala alespoň kousek z jeho učení, ušetřilo by se zajisté mnoho životů, nejenom těch sebevražděných.

Podíváme-li se zde na Masaryka z hlediska tohoto díla, vidíme v něm sociologa, jak říká Petrušek - klasického. Především se nezbýval jen jedním tématem, ale pokládá reálné otázky, na které hledá odpovědi celý život a v různých etapách svého myšlenkového vývoje na ně různě odpovídá¹¹². Z počátku bychom řekli, že se jedná o metodu čistě pozitivistickou, systematickou, komplexní, sociologickou ve vztahu k dění ve společnosti. Když si ale uvědomíme odpověď na příčiny sebevražděnosti, což je ztráta náboženské víry, ztráta transcendentního zakotvení a ztráty absolutních hodnot, otevírají se nám zcela nepozitivistické, někdy až subjektivní výsledky. Petrušek také dodává, že: „Kromě Sebevraždy, v níž jde aspoň částečně o pokus aplikovat v té době nadstandardně exaktní sociologické metody, Masaryk nikdy pozitivistickou metodu neaplikoval. Masaryk z metodologického hlediska sociologickým pozitivistou není.“¹¹³

Je to právě dílo „Sebevražda“, kde Masaryk vytvoří metodu práce, která se nám pak opakuje v dalších dílech. V „otázce české“, se Masaryk snaží analyzovat problém národa, vlastenectví a nacionalismu. V „sociální otázce“ Masaryk na jedné straně ukazuje kritický vztah k marxismu a na druhé straně pokládá seznam zcela praktických otázek. V „otázce demokracie“ se věnuje politickému uspořádání společnosti, kde se krystalizuje nejen jako filosof, politik a sociolog (širším slova smyslu). Masaryk není monotematický autor, ale ani zajatec jedné metody, i když právě tu zrozenou v počátečním díle o sebevraždě, chápanou jako průsečík exaktního výzkumu se subjektivní reflexí, zachovává ve své tvorbě i nadále. V Rukověti sociologie sám říká:

¹¹¹ DVORÁK, Jaromír. Masaryk a jeho význam pro dnešek [online]. 2016 [cit. 2016-11-26]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/134318>, str. 19

¹¹² BEDNÁŘ, Miloslav, Jan ŠIMSA, Jiří OLŠOVSKÝ, Miloslav PETRUSEK a Milan MACHOVEC. Masarykova praktická filosofie: sborník z přednáškového cyklu. Praha: 1993, str. 62

¹¹³ Tamtéž, str. 64

„Comte měl stupnici objektivnou (rozumí se stupnici věd), - stupnici člověka diváka, pozorujícího svět ze svého pozitivistického křesla divadelního. Takové čistě subjektivistické stupnice není, protože ten divák člověk se také musí dívat do – sebe“¹¹⁴

Po obhájení dizertační práce Masaryk nastoupil dráhu univerzitního profesora na vídeňské univerzitě. Přednášel téma: Dějiny a kritika pesimismu a hlavními autory, kterými se zabýval byli: Platón, Aristoteles, Buckle, Comte, Mille a Hume. V letech 1881 – 1882 přednášel Úvod do dějin filosofie.¹¹⁵ Důležitým životním krokem v tomto období je také Masarykův přestup z katolické církve k církvi evangelické – reformované.

¹¹⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue a Jindřich SROVNAL. Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty. Praha: 2002, str. 184

¹¹⁵ OPAT, Jaroslav. Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882-1893. Praha: 1990, str. 39

4. Masarykova inspirace metafyzikou a empirismem

V následujícím oddíle se pokusíme podat výčet, jakým způsobem se Masaryk dostal od původní platónské orientace skrze spíše sociologickou práci až k zájmu o empirické filosofy, a jak sám říká filosofii metafyziky.

Masaryk v roce 1882 dostal nabídku mimořádného profesora v Praze. Toto české město do té doby neznal a sám se přiznává, že se mu do Prahy ani příliš nechtělo. „*Rád? Jaksi nerad. Měl jsem jisté obavy ze své češtiny a bál jsem se tehdejších českých poměrů literárních a filozofických.*“¹¹⁶ Autor Mahler zmiňuje¹¹⁷, že k tomuto rozhodnutí mu pomohla i jeho americká manželka Charlotta, která byla přesvědčena, že její muž je nadán nadosobním posláním a nabádala ho, aby šel pracovat tam, kde je to nejobtížnější a kde je ho nejvíce zapotřebí. Její jistý vliv je také ten, že se Masaryk začal detailněji zabývat anglicky píšícími filosofy. Masaryk se sice vrací do své rodné vlasti, ale poměry, které panovaly v Praze, byly velice odlišné od jeho rodiště. „*...můj přechod z Vídně do Prahy byl pro mne novou krizí, kterou jsem prožíval ve Vídni – bál jsem se malosti Prahy, byl jsem lidem docela cizí a životu národnímu odcizen.*“¹¹⁸

V Praze byla po rozdělení Univerzity Karlo-Ferdinandovy na českou a německou část obnovena česká univerzita a Masaryk na ní začíná vyučovat filosofii. Zde vnáší na akademickou půdu nový vítr. Se studenty na přednáškách rád diskutuje a debatuje o současném dění. Úkol to však nebyl jednoduchý: „*Našel jsem dost malé poměry: žádná kritika, žádná výměna názorů*“¹¹⁹. Je třeba připomenout, že dosavadní česká filosofie byla orientovaná a úzce spojená s filosofií německou, proto správně reflektuje českou malost – uzavřenost. Své přednášky zahájil tématem Humovy skepse, kterou rozšířil o Kantovu kritiku oné skepse, pokračuje filozofickými klasiky Sokratem a Platónem a zejména usiluje o tzv. praktickou filosofii, kterou by studenti dokázali užívat v reálném životě. Jeho přednášky byly velice kritické a to fascinovalo studentské posluchačstvo. Tím, jak začínající profesor vykládanou látku zásadním způsobem reviduje, tak de facto kritizuje i existující stav výuky, což bylo trnem v oku mnoha jeho kolegům.

¹¹⁶ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str. 67

¹¹⁷ MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Praha: 2002, str. 28

¹¹⁸ ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: 1992, str. 69

¹¹⁹ *tamtéž*, 1990, str. 76

Masaryk jako pedagog působí nejen na přednáškách a seminářích na akademické půdě, ale také si zve studenty k sobě domů, kde s nimi diskutuje, hlouběji se ponořuje do filosofického tématu. Z toho se vyvinuly pravidelné schůzky a přátelská setkání se studenty i s kolegy profesory. Tímto vstřícným a přátelským způsobem pak navázal mnoho kontaktů, které mohl v pozdějších dobách využít. Masaryk nebyl učitelem v pravém slova smyslu, byl studentům rádcem a pomocníkem. Jeho metoda kriticismu měla vést k poznání pravdy.¹²⁰ Z těchto dob Masaryk píše práce, mimo jiné, jako *Univerzitní přednášky I. Praktická filosofie*¹²¹, nebo *Univerzitní přednášky II.*¹²² kde se zabývá jednotlivými mysliteli, nebo úžeji vymezenými tématy, nebo *Přednášky a studie z let 1882 - 1884*¹²³, kde se blíže zabývá Hudem, Pascalem, Buckem a studiem básnických děl, a dále *Pokus o konkrétní logiku*¹²⁴, kde Masaryk zpracovává koncepci třídění věd.

Masaryk se inspiroje autory reformace do konce 18. století, autory tvořící v době, kdy církev ztrácí svou moc nad duchovním životem národů a světská moc se stává tou směřovatnou. Do konce 18. století se přesné vědě i filosofii zatím tolik nedaří a vědců je málo, některé jejich objevy je dokonce stojí život. Avšak souhrou společenských událostí se začíná připravovat moderní vědecký vývoj. Rozvoj školství je základnou pro pozorování všech možných jevů. Prostředky pozorování se zdokonalují. Pečlivě se vše měří a samo měření musí být přesné. Svět vnější a vnitřní se rozděluje a drobí na kousky¹²⁵ a není pak síly, která by tyto droby spojila dohromady. Toto analytické drobení světa přirozeně vyplývá z prohlášení individuální svobody úsudku a bádání. Vědy jsou přesnější než filosofie a tato analytická doba touží po celkovém názoru založeném na vědách. Vědci se specializují od kosmologie, přes matematiku k fyzice; od Koperníka přes Descarta k Newtonovi, hledají kritéria jistoty. V úsilí o

¹²⁰ NAMYSLO, Pavel. Politická teorie a praxe Tomáše Garrigua Masaryka [online]. 2012, str.17

¹²¹ MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Milan JELÍNEK, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. Univerzitní přednášky. Praha: 2012.

¹²² MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. Univerzitní přednášky. Praha: 2014

¹²³ MASARYK, Tomáš Garrigue, Stanislav POLÁK a Jiří BRABEC. Přednášky a studie z let 1882-1884: (Hume, Pascal, Buckle, O studiu děl básnických). Praha: 1998

¹²⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue a Jindřich SROVNAL. Pokus o konkrétní logiku: (třídění a soustava věd). Praha: 2001.

¹²⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. Univerzitní přednášky. Praha: 2014, str. 279

pokrok kritizují se původní pravdy a řády, tedy: „...*negace anebo skepse je přídavek vší filosofie vědecké.*“¹²⁶

Spolu s pokrokem věd „exaktních“ vede hledání nových pravd od logiky deduktivní více k logice induktivní. Masaryk považuje za prvního tvůrce logiky konkrétní (takto Masaryk nazývá klasifikaci věd) **Francise Bacona**¹²⁷. Ten si uvědomuje vědeckou specializaci, na jejímž základě se postaví sama filosofie, jako duše speciálních věd. Jinými slovy dává filosofii úkol – poznat jednotu přírody a toto poznání bude exaktně vědecké. „*Filosofie nemá být pouhým shrnutím speciálních věd, nýbrž hlavně obecnou axiomatikou, vědou pojednávajících o oněch principech, které jsou společné všem speciálním vědám.*“¹²⁸ Tím Bacon navazuje na Aristotela a jeho metafyziku, ale od svého předchůdce se liší tak, že na základě své klasifikace a organizace věd chápe filosofii jako vědu o jsoucnu určitěji, než vědění o jednotě přírody. Dále indukcí směřuje k poznání forem, tedy že můžeme skutečné příčiny a substance jevů poznat. „*Mně vadí v logice Baconově, že není vůbec úplná, že dedukce a všechny ostatní logické procesy nejsou náležitě oceněny vedle indukce...jeho teorie indukční vypadá poněkud právnicky.*“¹²⁹ Na samotného Bacona měl podle Masaryka největší vliv Aristoteles, ačkoliv sám Bacon se proti němu staví a proti Aristotelovi zbrojí, podléhá jeho vlivu nejvíce. Podobně i Masaryk má sice k Baconově klasifikaci spoustu výhrad, ale její vytváření Masaryk na Baconovi oceňuje.

Dalším vzorem pro Masaryka je **Blaise Pascal**¹³⁰. Je mu velice blízký tématem otázek, i svým přístupem. Je to sice matematik, fyzik, logik a zakladatel empirické vědy, zároveň to byl ale také kritik náboženství a myslitel skepse. Pascal, podle Masaryka „...*vyčníká nikoliv obsažností a objemností vědění, ale hloubkou a přísností myšlenek; ... od přírody byl obdařen bystrostí a jemností.*“¹³¹ Masaryk Pascala přímo

¹²⁶ Tamtéž str. 286

¹²⁷ Francis Bacon, (1561 – 1626) byl anglický filosof, vědec, historik a politik. Je považován za zakladatele empirismu a tvůrce nové vědecké metody.

¹²⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue, Stanislav POLÁK a Jiří BRABEC. Přednášky a studie z let 1882-1884: (Hume, Pascal, Buckle, O studiu děl básnických). Praha: 1998, str. 193

¹²⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. Univerzitní přednášky. Praha: 2014, str. 290

¹³⁰ Blaise Pascal (1623 Clermont – 1662) byl francouzský matematik, fyzik, spisovatel, teolog a náboženský filosof.

¹³¹ MASARYK, Tomáš Garrigue, Stanislav POLÁK a Jiří BRABEC. Přednášky a studie z let 1882-1884: (Hume, Pascal, Buckle, O studiu děl básnických). Praha: 1998, str. 67

nadšeně vyzdvihuje v několika momentech. Při studiu pravdy ji chceme nalézt, když ji hledáme, když už jí máme, chceme jí dokázat a konečně ji zkusíme, když ji chceme odlišit od nepravdy. K tomu docházíme dvojím způsobem a to rozumem a vůlí. Tato pravidla Pascal dokazuje na bázi geometrické, ale tím vytváří požadovanou metodu. Na inspiraci Pascalem můžeme vyzdvihnout další důležitý moment: „*práce vědecká a práce vůbec jen práci pokračuje; práci naučíš se jen práci, nikoliv mluvením. Metody nedopouštěti se bludů, praví Pascal, hledá celý svět: logikové slibují, že k ní dovedou, geometrové však sami k ní dospívají. A co o geometrech, platí o věcech přesných vůbec.*“¹³² Nedlouho poté ve svém dalším díle se Masaryk práci věnuje obšírněji a připomíná: „*Práce vědecká je nepřetržitá přísaha, je ustavičné hledání a konstatování pravdy; mít vědomí této pravdy a mít schopnost tuto pravdu dokázat jako pravdu, to je ta přesnost*“¹³³ a ještě dodává, že přesnost vzniká měřením kvantitativním, i když je potřeba i měření kvalitativní, které ale zatím není na dobré úrovni. Jako kdybychom zde cítili průnik obou dvou premis podle Pascala. V Pascalově dílu „Pensées“ Masaryk obdivuje, s jakou vervou se pustil do kritiky Jezuitů, aby následně sama církev mu dala za pravdu a řád zrušila. Dále teismus chce dokazovat logickým způsobem, což se mu nedaří, aby nakonec zjistil, že ne rozumem, ale citem se dá dospět k Bohu. „Tato dvojakost účinkuje prazvláštním způsobem: není spisu na světě, který by tak mluvil k duši jako Pensée, který by z netečnosti a lhostejnosti tak vyburcoval a záhadu žití lidského tak dojemně naučil ne-li poznávat, tak aspoň tušit.“¹³⁴ Jediné, co Pascalovi vytýká je, že svět viděl temnější, než opravdu byl a také nedostatečnou historičnost, takže věci vysvětluje příliš staticky. Společnost nepotřebovala dalších 200 let, aby se začala na věci dívat nejen logicky, ale i psychologicky a historicky. Palouš také podtrhuje Masarykův metodický postoj k problémům, které za podstatné skutečně považuje: uznává podstatnost a důležitost Pascalových myšlenek, ale chce o nich psát empiričtěji, abychom zachovali přesnost a důslednost.¹³⁵ Pascala vidí Masaryk jako velkého inspirátora Huma, ke kterému přistoupíme detailněji následně. V závěru Pascalovy analýzy Masaryk připomíná odvěký souboj mezi platónovci a aristotelovci, kde po vzoru Platóna, jako básníka, jdou v patách Comte a Pascal, zatímco Aristotela,

¹³² Tamtéž, str. 73

¹³³ MASARYK, Tomáš Garrigue. Jak pracovat?: přednášky z roku 1898, Praha: 1947, str. 31

¹³⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue, Stanislav POLÁK a Jiří BRABEC. Přednášky a studie z let 1882-1884: (Hume, Pascal, Buckle, O studiu děl básnických). Praha: 1998, str. 86

¹³⁵ PALOUŠ, Radim. Česká zkušenost. Praha: 1994, str. 126

jako vědce, následuje Mille a Hume. Masaryk sám vyzývá následování obou linií, abychom vyhověli citu i rozumu. Co také mohlo na Pascalovi Masaryka fascinovat byl jejich obdobný náboženský vývoj. Masaryk i Pascal zřejmě oba válčí ve sporu vědecky kritický duch versus náboženství. Vidíme zde tedy důvody úzce odborné a zároveň obdiv Pascala jako člověka hluboce náboženského. Můžeme to cítit z následující charakteristiky Pascala: „*Hlava byla protestantská, srdce katolické; charakter to, jež posud nalézáme v zemích dle jména katolických napořád.*“¹³⁶

Další autor hodný následování byl pro Masaryka **John Locke**¹³⁷. Měl veliký vliv na moderní filosofii a jeho dílem ho Masaryk zařazuje mezi tvůrce empirické psychologie. Jeho vliv je zřejmý zejména na autorech, kteří se proti němu vymezují. Například Leibnitz staví proti němu svůj racionalismus, ale Lockovým empirismem ho mírní. Locke působí na Huma a Kanta svou otázkou o původu idejí. V noetickém směru logiky v něm pokračuje právě Hume, aby dospěl ke své teorii indukce. Masaryk na Lockovi vyzdvihuje jeho metodu, kdy se snaží o noetiku na rozdíl od tvoření metafyziky. V tom vidí onu modernost dát vědám noetické základy, než se zpracují filosoficky¹³⁸. Dále ho vidí jako důsledného empirika, klonícího se k subjektivismu avšak ne absolutnímu. Naopak Lockovi Masaryk vytýká, že od sebe neodlišuje jednotlivé psychologické disciplíny. „*Patrně neanalyzuje tak činnosti duševní jednotlivé, ale více účiny činností. Činnosti samy dosti neurčitě jsou rozebrány.*“¹³⁹

Autor, který možná na Masaryka úplně zásadní vliv nemá, ale Masaryk mu vděčí za inspirativnost pro další autory, je Leibniz¹⁴⁰. Po stránce metodické slučuje názor přírodovědný, založený na Descartovi s názorem psychologickým, převzatým od Locka. Snažil se „*...podat názor co nejvšeobecnější: filosofie mu byla scientia*

¹³⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue, Stanislav POLÁK a Jiří BRABEC. Přednášky a studie z let 1882-1884: (Hume, Pascal, Buckle, O studiu děl básnických). Praha: 1998, str. 85

¹³⁷ John Locke (1632 – 1704) byl anglický filosof. Proslul zejména svou empiristickou teorií poznání a svou politickou filosofií, v níž hájil přirozenou svobodu a rovnost lidí. Hluboce ovlivnil britské osvícenství a pozdější liberální myšlení.

¹³⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. Univerzitní přednášky. Praha: 2014, str. 332

¹³⁹ tamtéž, str. 325

¹⁴⁰ Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646 – 1716) byl německý filosof, vědec, matematik a teolog. Je považován za jednoho z největších racionalistů a předchůdce moderní logiky a analytické filosofie. Přispěl rozvoji přírodních i humanitních věd.

*universalis*¹⁴¹ – to byl ten jistý typ univerzálního myšlení, který je blízký i Masarykovi. Noetiku Leibniz staví proti empirismu Locka, i když z něj čerpá a subjektivismus spojuje s racionalismem. Smysly totiž mohou k poznání navádět nebo ho upevnit, ale nemohou ho dokázat. Zajímavě Masaryk postřehl, když Leibnizovo učení o vrozených idejích připodobňuje k Platónovu, kde Platónovu anamnézu posouvá z roviny metafyzické do roviny psychologické, které dokládá právě empirickým vlivem Locka. Z tohoto učení se vyvíjí další racionalisté, jako byl Kant. V neposlední řadě Masaryk oceňuje Leibnizův pokus o usmíření filosofie a teologie. Leibniz podává důkazy pro teismus, které Masaryk vidí jako správné i když je posuzuje jako příliš abstraktní.

Svou první přednášku Masaryk na univerzitě zahájil právě Humovou skepsí. Tedy **David Hume**¹⁴² byl pro Masaryka autor, s jehož filosofií si zřejmě pohrával již delší dobu. Bez nadsázky lze říct, že Hume zaujímá v Masarykově filosofii jedno ze zásadních míst. „*Filosof, jenž své době a do značné míry ještě i naší dává hlavní ráz filosofický.*“¹⁴³ Podle Zdeňka Novotného je Hume jedním z mála filosofů, jejichž jména se opakovaně objevují v Masarykových monografiích, ale ve větší či menší míře se k němu odvolává téměř ve všech svých pracích¹⁴⁴. Hume se zde tváří se svou střízlivostí a skepsí jako jakýsi opak Masarykovy dosavadní filosofie ovlivněné zatím převážně Platónem. Poměřuje s ním také vliv Kanta, který byl tou dobou zásadním určujícím filosofickým směrem v převážně německy mluvící oblasti, kde do té doby Masaryk studoval a působil.

Je to pokračovatel Locka z pohledu subjektivismu, ale subjektivismus byl pro něj skepsí. Podle Huma je veškerá lidská psychická činnost dvojí. Buď skutečnost vnímáme a pocítujeme, nebo o tom, co jsme cítili ve skutečnosti přemýšlíme a uvažujeme. Hume podle Masaryka relací pojmu apriornosti redukuje starý předešlý problém o vrozených ideách empiricky na teorii relační. Tak překračuje své předchůdce, kdy problémy začíná řešit empiricky i psychologicky zároveň. Hume pokročil

¹⁴¹ MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. Univerzitní přednášky. Praha: 2014, str. 333

¹⁴² David Hume (1711 – 1776) byl skotský filosof, ekonom, knihovník, historik, esejista a spisovatel. Je považován za jednoho z největších filosofů 18. století. Poukazoval na nedostatky empirismu.

¹⁴³ MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. Univerzitní přednášky. Praha: 2014, str. 353

¹⁴⁴ NOVOTNÝ, Zdeněk. Korektiv Masarykovy filosofie. Praha: 2011, str. 15

v rozčlenění věd na abstraktní (apriorní, intuitivní a demonstrativní) a konkrétní (empirické) čímž překračuje Bacona, ale dále a přesněji už se tím nezabývá. Kritizuje indukci a důsledkem je mu skepse.

Jedinou jistou vědou je Humovi matematika, zatímco nejistými a logicky neodůvodněnými se mu stává metafyzika a víra. Rozum a zkušenosti se totiž vylučují, a právě matematika je založena na rozumu a zaslouhuje naši důvěru, protože nám poskytuje jistotu a evidenci. Zatímco u věd založených na zkušenosti nemůžeme poznat příčinné spojitosti a jsou tedy nejisté, neboť o empirických faktech bychom mohli získat bezpečné poznatky pouze na základě evidentního vztahu mezi příčinou a účinkem. Matematiku považuje Hume za vědu analytickou založenou na apriorních poznatcích. Masaryk připomíná Humova oponenta Kanta, který naopak matematiku vidí synteticky jako vědu posteriorní. Masaryk se však přiklání více k Humovi, slovy: „*Já mám Kantovu nástrahu apriorních pojmů za pochybenou, a to z důvodů logických, nanejvýš pak psychologických, a proto nevěřím že Kritikou ukonána skepse Humova.*“¹⁴⁵ a dále: „*A proto ne ku Kantovi vrátiti se má filosofie, jak vytrubují dnes tak mnozí, ale k Humovi, má-li se vůbec vrátit.*“¹⁴⁶ Kant alespoň pochopil Humovu filosofii, na rozdíl od prvních Humových kritiků, tzv. filosofů zdravého rozumu. Masaryk si uvědomuje velikou sílu Humových argumentů: „*Vždyť skutečně poznáváme jen to, co obrazivostí svou si vytváříme, vlastní plody rozumu svého; zdá se skutečně, že jen matematika nám je evidentní a jistá, neboť jen zde dané představy můžeme kombinovati, že docházíme poznatků skutečně apriorních.*“¹⁴⁷ Nakonec Masaryk ale i Humovi oponuje tím, že to není pouze matematika, co je jistá a evidentní, ale i ostatní poznání apriorní je také možné. A dále matematice dává větší roli, než je vůbec třeba. Protože s rozvojem přírodovědy se spousta jejich částí stává téměř naprosto matematickými.

Ve ztrátě důvěry v jiné vědy, než je matematika, pramení Humův ateismus. Dále podle Masaryka pokládá Hume základy přesné filosofie s jemnou psychologickou analýzou. Přesností chce překonat mýty, pověry a veškeré nepodložené bádání. Jeho krajní empirismus podpořený skepticismem je už vlastně pozitivismus, protože nejen

¹⁴⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue, Stanislav POLÁK a Jiří BRABEC. Přednášky a studie z let 1882-1884: (Hume, Pascal, Buckle, O studiu děl básnických). Praha: 1998, str. 28

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 29

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 41

v přírodních vědách, ale i v společenských vědách¹⁴⁸ „...žádá neúprosné, přesné konstatování faktů a odlišovat od toho jejich výklad, ukazovat, že právě hlavní úkol filozofický tkví v konstatování náležitém, opatrném a že teprve potom máme pokročit k výkladu.“¹⁴⁹

Masaryk také polemizuje s Hudem, že nedoceníl počet pravděpodobností. „...mluví sice o pravděpodobnosti velmi mnoho, ale jak se zdá nezná matematická pravidla počtu pravděpodobnosti, neboť nedokáže rozlišovat pravděpodobnost subjektivní a objektivní, a je tedy zřejmé, jak tímto způsobem mohl dospět ke své skeptické teorii indukce.“¹⁵⁰ S čímž souhlasí i Radim Palouš, ale naopak Zdeněk Novotný s Masarykovým názorem nesouhlasí a Huma se zastává: V Humově traktátu (Treatis) můžeme najít řadu důkazů o tom, jak Hume rozlišuje mezi pravděpodobností objektivní a subjektivní a že právě objektivní pravděpodobnost považuje za základ v naše očekávání a přesvědčení.¹⁵¹ Masaryk dává Humovi za pravdu, když poznáváme jen to, co si vytvoříme vlastní představivostí a nakonec dodává: „Já aspoň ač vyvracím Huma, tolik té jeho skepse jsem uchoval v sobě, že nedůvěřuji té školské filosofii naprosto, a že nedůvěra moje není bez podstaty.“¹⁵² Zde vidíme že Masaryk sice s Hudem nesouhlasí a ani souhlasit nemůže (ať už na úrovni filozofické, tak například také na úrovni náboženské, kdy se oba názorově rozcházejí), přesto Huma energicky propaguje a jak zmiňuje Zdeněk Novotný, o svém nesouhlasu s ním prakticky mlčel.¹⁵³ Vzato obráceně – Masaryk nemůže Humovu skepsi vyvrátit, může jí jen účinně tlumit. Vývojem času jsme zjistili, že to, co Masarykovi na Humovi vadilo ho přivedlo naopak k Pascalovi. Humův empirismus je pro Masaryka až příliš extrémní.

¹⁴⁸ Masaryk v tomto smyslu používá slovo „duchovědy“, někdy i podobný význam má slovo psychologie

¹⁴⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. Univerzitní přednášky. Praha: 2014, str. 377

¹⁵⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue, Stanislav POLÁK a Jiří BRABEC. Přednášky a studie z let 1882-1884: (Hume, Pascal, Buckle, O studiu děl básnických). Praha: 1998, str. 59

¹⁵¹ NOVOTNÝ, Zdeněk. Korektiv Masarykovy filosofie. Praha: 2011, str. 136

¹⁵² MASARYK, Tomáš Garrigue, Stanislav POLÁK a Jiří BRABEC. Přednášky a studie z let 1882-1884: (Hume, Pascal, Buckle, O studiu děl básnických). Praha: 1998, str. 43

¹⁵³ NOVOTNÝ, Zdeněk. Korektiv Masarykovy filosofie. Praha: 2011, str. 139

I později se Masaryk k Humovi vrací. Je to patrné na příkladu v díle *Otázka sociální*, kde skepticismus a pozitivismus nabízí Marxovi, aby se ho od Huma naučil¹⁵⁴. Hume jako autor, který není sentimentální a není ani pověřivý, pochopil, že člověk bez mravnosti a bez humanity je ztracen. Tím chce Marxovi říct, že bez ideálu humanitního a bez náboženského základu nelze vytvořit správný socialismus a chce mu připomenout, že člověk není jenom tělo, ale také nesmrtelná duše.

Na jisté hraně stojí autor **T. H. Buckle**¹⁵⁵. Masaryk se zde pouští do rozpravy s jeho dílem *Teorie dějin*, což je podle Palouše¹⁵⁶ jakási paralela k Masarykově *Sebevraždě*. V teorii dějin dle zásad T. H. Bucklea jde o sociální dynamiku, zatímco Masarykovu *Sebevraždu* vidí spíše jako sociální statiku. Masaryk ve své *Sebevraždě* postupně odmítá všechny objektivistické faktory na vliv sebevražednosti a příčiny jsou mu schovány až hluboko v nitru, tak u Bucklea odmítá jeho „historický materialismus“ a vytýká mu přílišnou všeobecnost. Od počátku 18.století vidíme pokrok v historických vědách, který jde ale pomaleji, než u věd přírodních. Buckle se tak „...*pokouší o prvky vědecké historie tím způsobem, že všeobecnějším vymaňuje ji z jejího empirického stavu, chce všeobecné zákony stanovit, jako ustanovili se ve vědách jiných.*“¹⁵⁷ Buckle přináší několik faktů o samotné historii. Za prvé, že není vědou, za další relativizuje samotný předmět historie (např.: nemá rád čistě politické dějiny, zavrhuje historickou specializaci) a co do metody, snaží se o spojení všech směrů (ekonomie, zákonodárství, statistika, atd.) do jedné. Zde Masaryk doporučuje Buckleovi, jenž vůbec nevystihl logickou podstatu historie, naučit se od Comta stupnici věd, aby se připravil vědecky i filozoficky. Ta spočívá v rozdělení na abstraktní a konkrétní s dalším členěním, jak je patrné i v našem vzdělávacím systému. Masaryk uzavírá, že Buckleovi chybí správné ponětí o poměru, ve kterém vědy k sobě stojí, a proto jeho výklady postrádají věcnost a jasnost. Buckle se také zmiňuje o determinismu, který by měl být základním učením pro historika. S tím nakonec Masaryk i přes jistý kritický komentář částečně souhlasí: „...*pravdu má v tom, že determinismus v historii je stanoviskem jediné možným a*

¹⁵⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické*. Praha: 1947, str.230

¹⁵⁵ Henry Thomas Buckle (1821 – 1862) byl anglický historik a sociolog. Byl představitelem tzv. environmentálního determinismu a zabýval se historickým vývojem národů

¹⁵⁶ PALOUŠ, Radim. *Česká zkušenost*. Praha: 1994, str. 127

¹⁵⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue, Stanislav POLÁK a Jiří BRABEC. *Přednášky a studie z let 1882-1884: (Hume, Pascal, Buckle, O studiu děl básnických)*. Praha: 1998, str. 101

*vědecky oprávněným.*¹⁵⁸ Celková kritika Bucklea je nakonec více negativní. Ukvapeně generalizuje a na historické jevy se nedívá dost klidně. Dějiny chce reformovat přírodovědeckou metodou, čímž se dopouští nedorozumění, protože historie má svou vlastní metodu. Masaryk si ho ale na druhé straně váží pro jeho vznešený charakter a v jednotlivostech jeho spisy doporučuje a vyslovuje mu jisté uznání.

Podali jsme orientační výčet několika anglicky píšících autorů, kteří dali další etapě jeho filozofického rozjímání nový rozměr. Ke všem se snaží přistupovat kriticky, snaží se s nimi vejít v jistý dialog. V něčem s nimi souhlasí, v něčem jim oponuje. V jistých věcech sám poznává nové přístupy a svoje původní reviduje, což jemu jistým obohacením, jindy se utvrzuje v již nabytých názorech, které nemění, ale i přesto je mu to jistým obohacením také. Palouš připomíná, že objevením této nové tendence – exaktně vědecky se zmocnit metafyzických problémů – je způsobeno Brentanovým vlivem. Kořeny tohoto vlivu se dají zjistit již v Sebevraždě.¹⁵⁹ Masaryk se výše zmíněnými autory stává prvním propagátorem empiricky orientované filosofie v české oblasti. Také je jeden z prvních autorů, který se snaží filosofii přiblížit vědě. Náboženství, víru i církev podrobuje jisté revizi i samotnou vzdělávací sféru ovlivňuje svým kritickým přístupem. To už je jen krůček od pozitivisticky střízlivé filosofie.

¹⁵⁸ tamtéž, str. 111

¹⁵⁹ PALOUŠ, Radim. Česká zkušenost. Praha: 1994, str. 128

5. Masarykův pozitivismus

Masarykův vztah k pozitivistickému myšlení je velice diskutovaný. Různí autoři mu přiznávají různou úlohu a různý vztah k tomuto vědecko-filosofickému směru, nebo metodě. Jak on sám na filosofii nahlíží? Pomůže nám ukázka: „*Filosofie jest vedle věd speciálních vědou všeobecnou, jest jednotným názorem o světě vědeckým, teoretickým a praktickým: filosofie vědecká je všeobecným vzděláváním vědeckým. Různé a nejednaké poznatky uvádějí se v jednotnou soustavu dle pravidel konkrétné logiky; věcně jednotnost vědění o přírodě a člověku převahou psychologie se utvrzuje, kteráž věda nás nejlépe poučuje o člověckém stanovisku, ze kterého jedině všeliká činnost lidská všeobecně dá se posouditi a ve svých rozličných projevech jednotně pochopiti. Filosofie vědecká není nad speciálními vědami povýšena; neboť všeliké přesné poznání musí být vědění odborným, filosofie je ve vědách všech, všechny vědy jsou filosofickými. Vedle přesné filosofie vědecké, může býti filosofie nevědecká, filosofický diletantismus; ani úspěch časový, ani snad profesorství o vědecké a nevědecké hodnotě filosofie nerozhodují, ovšem ani užitečnost pro jednotlivce a pro společnost.*“¹⁶⁰ Takovéto vymezení si Masaryk stanovil ve svém díle *Základové konkrétné logiky*, vydaném v roce 1885.

Už z předchozí kapitoly bylo zřejmé, že jeden z nejmilejších Masarykových autorů byl Hume, který v něm zapálil jistou jiskřičku pozitivismu. Na začátku jsme také zmínili Bacona, ke kterému měl zajisté Masaryk důvod se obracet a rozvažovat s ním, ale také to je ten, jenž inspiroval další osobnost spojenou s pozitivistickou metodou a také sociologií (Masarykovu blízkou disciplínu) – Augusta Comta¹⁶¹. Byl to **Comte**, který pomohl Masarykovi určit všechny hlavní filosofické otázky. „*Comte je veleduch našeho století.*“¹⁶² Pokládá sociologické základy a vymezuje se proti příliš abstraktní metafyzice, proti slovům bez pojmů. Ukázal, jak na přítomném spočívá budoucí a proto není jedno, jak je přítomnost vedena. Comte rozpracoval klasifikaci věd podle kritéria míry abstrakce, která je již bližší než Bacona a ta slouží za podklad při Masarykově *Konkrétní logice*. Klasifikace věd musí být založená na znalosti věd samotných,

¹⁶⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue a Jiří OLŠOVSKÝ. *Základové konkrétné logiky: (třídění a soustava věd)*. Praha: 2001, str. 161

¹⁶¹ Auguste (1798 – 1857) byl francouzský matematik, společenský reformátor a originální myslitel, je považován za zakladatele pozitivismu a sociologie.

¹⁶² DOLEŽAL, Jaromír. *Masarykova cesta životem*. Brno: 1921, str. 26

rozlišuje vědy na teoretické a praktické. Teoretické dělí na abstraktní a konkrétní, kdy abstraktní vyhledávají zákony a konkrétní využívají těchto zákonů k vysvětlení skutečně existujících entit, „*Comtova stupnice je zajisté svou jednoduchostí a přirozeností geniálním činem.*“¹⁶³ Masaryk podrobuje Comtovu klasifikaci zkoušce Herbertem Spencerem, jenž kritizuje onu Comtovu, ale Masaryk Comta hájí.

Comte chtěl svou pozitivní filosofií učinit zadost požadavku, který Bacon kladl na první filosofii. A to, jak zabránit přílišnému tříštění vědy, kdy vědci ztrácejí nadhled nad celkem. Masaryk vidí, že Comtova pozitivní filosofie je navzdory mnoha velkým nedostatkům jedním z nejskvělejších pomníků moderní vědecké filosofie, není však definitivním řešením této filozofické otázky. „*Ve skutečnosti tkví hlavní zásluha pozitivní filosofie v tom, že nám dokázala možnost jednotného vědeckého světového názoru, notabene moderního světového názoru.*“¹⁶⁴ A další výhrada je v samotném pojmu „pozitivní filosofie“. Může být filosofie soubor poznatků abstraktních věd, i když sebelogičtěji uspořádané? Tady by se raději vrátil k původnímu Lockovi, kterému byla filosofie univerzální vědou, Masaryk jí zde nazývá „scientia generalis“, která by měla za základ vědy všechny (abstraktní, konkrétní i praktické) a jejím předmětem by rád viděl vše, co nás obklopuje. Vše poznávat není možné bez odborných věd, ale filosofie by se měla stát metodickým a soustavným souborem těchto věd. Zde je pak třeba hledat jednotný světový názor.

Také v Comtovi je vidět inspirace pro Masarykovu ústřední otázku v dějinách lidského myšlení – zápasu mýtu a vědy, kdy dějinný vývoj je procesem stále desantropomorfizace, kde mýtu ubývá a více se uplatňuje přesné vědecké pozorování.¹⁶⁵ Comte ukazuje vývoj vědeckého ducha z mýtu třemi stádii: mytickým, polomytickým a exaktně vědeckým (v Comtově terminologii pozitivním). Masaryk shrnuje Comta: „*Jinak než Kant zpracoval Humovy myšlenky Comte. U Comta se Humova skepse stala pozitivismem. Tomuto pozitivismu schází, dostatečné noetické odůvodnění, mytické uctívání exaktnosti z jej činní jednostranným a slepým, např. ve věci psychologie. Avšak*

¹⁶³ MASARYK, Tomáš Garrigue a Jindřich SROVNAL. Pokus o konkrétní logiku: (třídění a soustava věd). Praha: 2001, str. 45

¹⁶⁴ tamtéž, str. 194

¹⁶⁵ HROMÁDKA, Josef Lukl a Milan OPOČENSKÝ. Masaryk. Brno: 2005, str. 56

*přes tyto a mnohé jiné nedostatky, patří mu zásluha, že učinil poctivý pokus založit jednotný světový názor.*¹⁶⁶

Je zajímavé postřehnout pozadí, ve kterém se tyto Masarykovi myšlenky formovaly. Druhá polovina 80. let 19.století je pro Rakousko-Uhersko charakteristická státem využívanou vírou v Boha a silný katolický dogmatismus. Proto se ve svých dílech snaží dokazovat vědeckou pravdu, místo přitakání tradovanému mýtu. Tato díla (příkladem může být Konkrétná logika) jsou velice teoretická, ale i zde se nezapře Platónův vliv, i když ne již tak výrazný. Jeho díla té doby jsou považována za pozitivistická, snaží se dát vědám řád, setřídít je, odůvodnit jejich místo v klasifikaci, to vše mu však slouží k nalezení problému moci a slabosti lidského ducha a hlubších důvodů lidské existence. Můžeme tedy o něm říci slovy Palouše: Opět se nám z tak objektivistického námětu vynořuje Masaryk takový, jakého jsme jej viděli doposud, jako ten, kdo vědeckou metodou řeší metafyzické otázky.¹⁶⁷

Masarykových učitelů bychom mohli vyjmenovat více. Na **Feuerbachovi**¹⁶⁸ Masaryka poutá jeho odpor k teologii. Masaryk jistě plně nesouhlasí s jeho tezí, že náboženství je antropomorfismus, ale oceňuje na něm jeho snahu snést filosofii na zem a učinit člověka cílem filosofování. Zde se projevuje Feuerbachův humanismus, jehož praktický význam je ten, že člověk nastupuje místo křesťana a praktický význam je ten, že člověk zaujímá místo boží¹⁶⁹. Člověk by ale podle něj u náboženství měl setrvat s tím rozdílem, že nejvyšší princip bude politika a v jejím centru člověk. Tímto humanismem dochází Feuerbach k demokratismu, k socialismu a ke komunismu¹⁷⁰. Také oceňuje jeho příspěvek k etice a dokazuje, že i z hlediska pozitivistického lze mít zájem o mravnost a mravní otázky.

¹⁶⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue a Jindřich SROVNAL. Pokus o konkrétní logiku: (třídění a soustava věd). Praha: 2001, str. 221

¹⁶⁷ PALOUŠ, Radim. Česká zkušenost. Praha: 1994, str.130

¹⁶⁸ Ludwig Andreas Feuerbach (1804 – 1872) byl německý materialistický filozof a antropolog, vysokoškolský pedagog. Jeden z prvních v dějinách filosofie promyslel ateismus.

¹⁶⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické. Praha: 1947, str. 103

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 104

Na **Millovi**¹⁷¹ Masaryk oceňuje jeho logickou střízlivost, obezřetnost a pokus abstrahovat logiku z moderních věd. Mille akceptuje Humovu teorii indukce a uvedl Comtovy názory do přesnějších formulací logiky. Je také důsledným kritikem náboženství, vlastně můžeme říci ateista. Pokouší se o filosofický teismus a o etiku čisté lidskou – bez metafyziky a bez náboženství.¹⁷² „*Mill je pozitivista a materialista, nevěří v Boha ani v nesmrtelnost, ale ethiky a ideálu humanitního se nevzdal; ve jménu lidskosti žádá dokonce sebeobětování.*“¹⁷³ Častým Millovým tématem je sociální otázka, kde se zmiňuje o nerovnostech ve společnosti.

Na Masarykovi tedy můžeme pozorovat jisté prvky pozitivismu. Masarykova filosofie má východisko v empirické vědě, pozoruje vnější svět se všemi jeho maličkostmi a jednotlivostmi, vyhýbá se idealistickým mýtům bez kritického zkoumání. Věda mu slouží jako prostředek k tomu, aby poznal skutečnost. Věda je však drobná práce založená na indukci: „...*vědecká práce spočívá v přesnosti pozorování toho malého. Právě geniové měli rozumové a mravní síly tolik, že překonali překážky, které se přirozené povaze lidské kladou v cestu – lenost*“¹⁷⁴ Moderní věda spočívá na empirii a lidské poznání závisí na zkušenosti. Tu je třeba prohlubovat vědeckou a odbornou práci. Jak se tedy dobrat uceleného poznání jsoucna, když specializace je již patrná a jednotlivec může obsáhnout jen nepatrnou část? Podle Masaryka klasifikací a utříděním věd, abychom pochopili jednotlivé vztahy mezi nimi, a světového názoru nelze dosáhnout jinak, než trpělivou prací.¹⁷⁵

Autor Opat¹⁷⁶ nám odhaluje ještě jeden důkaz pro Masarykův pozitivismus. Masaryk usiluje o pokud možno přesnou evidenci a kritiku toho, co již ve filosofii existovalo. To byl podle něj pravý důvod pro napsání Konkrétní logiky a vůbec celkovým tříděním a klasifikace věd. A proč se tomuto tématu vůbec věnuje? Předchozí zmínění autoři se snaží, aby se člověk dokázal ve světě orientovat, ale dílo každého z nich neuspokojivě odpovídá na vznikající problémy lidstva. Tito myslitelé totiž

¹⁷¹ John Stuart Mill (1806 – 1873) byl anglický filosof, empirik, politický ekonom a liberální politik. Zakládá sociální liberalismus a za základ poznání považuje indukci

¹⁷² HROMÁDKA, Josef Lukl a Milan OPOČENSKÝ. Masaryk. Brno: 2005, str. 57

¹⁷³ MASARYK, Tomáš Garrigue. Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické. Praha: 1947, str. 231

¹⁷⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. Jak pracovat?: přednášky z roku 1898, Praha: 1947, str. 34

¹⁷⁵ HROMÁDKA, Josef Lukl a Milan OPOČENSKÝ. Masaryk. Brno: 2005, str. 57

¹⁷⁶ OPAT, Jaroslav. Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882-1893. Praha: 1990, str. 68

původní zdroje spíše znehodnocují, než aby je kriticky překonali. A zde Opat přirovnává Masaryka k Nietzsche, kde mezi nimi vidí shodu v samém principu a tím je odpor proti napodobování a epigonství. Oba se potřebují kriticky vymezit proti filosofii své doby. Nietzsche však pojal metodu odlišnou a přímo extrémní provokativní kritikou podrobuje své předchůdce z řad německé klasiky.

6. Masarykův humanismus

Samotný pojem humanita je výsledkem Masarykova myšlení, ale i jednání a činů, je třeba ho chápat v širokém pojetí, blízkému láska k bližnímu. Humanita je Masarykovi pojem, kterému se ve svém díle věnuje v nejširších souvislostech. Humanita je mu základem pro mnoho dalších témat: mravnost, demokracie, český národní program, jako láska k bližnímu je mu cíl lidstva pro uznání práv a svobod.

V Masarykově pojetí demokracie není jen státní forma státu, ale stejně jako u humanity i mravní příkaz, příkaz bránit každému násilí, všemu útlaku a manipulaci, a to nejen ve smyslu fyzickém ale i ve smyslu duchovním.¹⁷⁷ Náplň těchto dvou pojmů: humanity a demokracie se lehce liší, ale jedna bez druhé nemohou existovat. Základem pro humanitu je požadavek osobní odpovědnosti, ve vztahu k druhým lidem, ve vztahu k politice, ke společnosti obecně. Podle Masaryka by člověk neměl kolem sebe nechat projít nic, s čím nesouhlasí a neměl by mlčet, když situace požaduje, aby promluvil a takové jednání člověka zavazuje, nese za něj plnou odpovědnost a musí si být vědom důsledků toho, co činí. Tímto přístupem se Masaryk osobně řídil a sám ho několikrát opakoval. Obzvlášť máme důkaz v situacích, kdy stál sám na jedné straně barikády, proti celé majoritní společnosti, v momentech, kdy bojoval proti fámám, předsudkům, malosti, lenosti něco kriticky zkoumat, v případech, kdy byla ohrožena jeho osoba, kariéra, dokonce i ohrožen i jeho fyzický život, který byl ochoten riskovat. Mohli bychom jmenovat aféry, jako byl Boj proti rukopisům, hilsneriáda, vystoupení proti monarchii atd. Toto všechno jsou úkazy, kdy jeho filosofie se stává praktickou a kdy jeho myšlenky dostávají reálnou podobu.

Masaryk byl vyzbrojen hlavně svým slovem, svými přesvědčovacími schopnostmi a také věrností svému osobnímu heslu: pravdou k právu.¹⁷⁸ Toto heslo za podpory myšlenek humanismu a demokracie vytváří důležitý programový princip, kterému sám Masaryk přezdívá: Realismus. „...*je směrem a metodou. Jde zde o pokus znárodnit všecku vědu a filozofii a učinit ji přístupnou všem vrstvám národa. Realismus*

¹⁷⁷ BRABEC, Jiří, Jarmila LAKOSILOVÁ a Milena HURTOVÁ. Cesta a odkaz T. G. Masaryka. Praha: 2002, str.14

¹⁷⁸ Tamtéž, str. 16

je protest proti monopolu vzdělání.“¹⁷⁹ Jeho realismus stojí v jisté opozici proti historismu, proti historickému empirismu. My musíme chápat přítomnost vlastní i cizí, uvědomit si naše postavení ve světě a pomocí tohoto poznání vytvářet budoucnost. To znamená v minulosti pochopit plnost přítomnosti a tím smysl našeho života. Masarykovský realismus není jen nějakým politickým programem, jak by se mohlo zdát a jak by to dnešním jazykem odpovídalo, ale svým způsobem filosofií. Jedna část se opírá o Comtův pozitivismus, druhá část o filosofický realismus, který navazuje na filosofa Platóna.¹⁸⁰ Realistické v Platónském smyslu je samotné přesvědčení, že humanita a demokracie, láska k bližnímu, svoboda i nesmrtelná duše jsou ideje a platnost těchto idejí je nadčasová a nadindividuální. A dále jsou tyto ideje nutným předpokladem dějin, základem lidství, takže jsou tím pádem něčím božským, co leží v základech světa a existují samostatně a nezávisle. Naše poznání by mělo vést k tomu, abychom tyto ideje rozpoznali a mohli je prosazovat. Navázání na Comtův realismus byla úcta ke skutečnosti přírodní a lidské. Naše vědění o světě potřebuje fakta aby bylo kritické a zabývalo se pouze tím, co je konkrétní, co pochází z naší zkušenosti a co není jen výplodem naší fantazie, nebo iluzí.¹⁸¹

Masaryk vyšel z pozitivismu, ale ve svém realismu chce jít dál za pozitivismus. Nechce poznávat jevy, jako to dělal pozitivismus, ale chce poznávat věci.¹⁸² Filosofie se podle Masaryka dělí na teorii poznání (logická část) a na metafyziku. Pozitivismus ale metafyziku odmítal. Metafyzika je však hledání podstaty světa, a proto má obrovský význam při zkoumání otázek člověka a jeho mravního zakotvení.¹⁸³

Masaryk se také zmiňuje o konkretismu, který vyplývá z výše zmíněného a kterým bojuje proti příliš abstraktnímu, čistě akademickému a nepraktickému vědění o světě. Naše myšlení a jednání má mít reálný výsledek, aby ono intelektuální úsilí k něčemu vedlo. V konkretismu by se pak měly spojovat rozum a smyslová zkušenost,

¹⁷⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue, Josef NAVRÁTIL a Josef ŠPIČÁK. *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození*. Praha: 1969, str. 172

¹⁸⁰ BRABEC, Jiří, Jarmila LAKOSILOVÁ a Milena HURTOVÁ. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka*. Praha: 2002, str.16

¹⁸¹ Tamtéž, str. 17

¹⁸² Tamtéž, str. 104

¹⁸³ Tamtéž, str. 105

city a vůle.¹⁸⁴ Koncretismus měl být nástroj, kterým by Masaryk vymýtil dogmatismus, dekadenci a skepsi. Jeho základ pak spatřujeme v praktické filosofii.

*„Zvyk, ustálený tisíciletími nedá se vykořenit ukazem ani terorem – v tom je chyba Leninova“*¹⁸⁵ tvrdí Masaryk a pomáhá si vzpomínkou na Huma jako sociálního filosofa, když reaguje na Leninovu diktaturu proletariátu. Zvyk se odklidí zase jen zvykem. To je přesně onen důvod, proč mladá československá republika chce dát alespoň 50 let, aby se pojmy jako je demokracie a humanismus staly reálným obrazem a základem chování. To je onen průsečík pojetí člověka jako absolutní hodnoty a poměr člověka k člověku, s průsečíkem každodenní usilovné práce a kritického rozvažování. Až po těchto úvahách, může dát za pravdu Engelsovi, který si na sklonku života uvědomil, že *„...socialisté náležitě vychovaní, rozumově získaní a přesvědčení odklidí starou společnost lístkem volebním.“*¹⁸⁶ Tedy oba zakladatelé socialismu byli pro revoluci evoluční, revoluci smýšlení, revoluci demokratickou. Masaryk potřebuje čas, potřebuje onu každodenní usilovnou práci. Rychlým skokem svět k lepšímu nezměníme. Práce nikoliv na sobě samém a pro sebe, ale práce, kterou hodlal co nejvíce a co nejefektivněji sloužit lidem, humanitě.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Tamtéž, str. 18

¹⁸⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue, Vojtěch FEJLEK a Richard VAŠEK. Cesta demokracie I. Praha: 2003, str. 320

¹⁸⁶ tamtéž, st. 321

¹⁸⁷ NOVOTNÝ, Zdeněk. Korektiv Masarykovy filosofie. Praha: 2011, str. 14

Závěr

Hlavní myšlenkou této práce bylo projít Masarykovým životem, jeho studiem a jeho pracemi a na nich hledat jeho filosofické zdroje. Vybrali jsme metodu chronologickou a dalo by se říci, že ne stoprocentně, ale i přesto větší měrou splnila očekávání a Masarykovo myšlení se vyvíjelo podle jeho životních fází, i když můžeme pozorovat mnoho průřezových vlivů.

Velice zajímaví byly jevy, které zažíval již v mládí uvedené v první kapitole. Masaryk měl jistý odpor k mechanické práci, protože ho „lidsky nenaplňovala“ a nevytvářela v něm aktivní bytost. Uvědomuje si prvotní rozpory se svým vnitřním cítěním a se světem, který ho obklopuje a ze kterého na něj začínají proudit problémy světa. Masaryk si začal tento svět uvědomovat skrze konflikty, na gymnáziu i později na univerzitě, kde chce hledat pravdu, za kterou je ochoten si stát, i když se mu zdá že je jediný. Tak jako Pascal nemá rád formálnost víry, nýbrž žádá její opravdovost a niternost.

Onu opravdovost hledá v Platónovi, kterého začne intenzivně studovat. Platónovým vlivem se zabýváme ve druhé kapitole a věnujeme jí větší pozornost než jiným kapitolám. Sám o sobě totiž Masaryk tvrdí, že je platonikem a že tímto platonikem celý život zůstal i když s touto tezí mnoho autorů nesouhlasí. V Platonovi hledá ideje, věčnost. Ve shodě s Platonem zdůrazňuje etický základ politiky a také, že filosofie není jen teorie, ale má důležitý význam v praktickém životě. V Platonovi se mu také otevírá filosofický pojmový aparát.

Když filosoficky uvažuje o člověku, přemýšlí, co jeho život myšlenkově ovlivňuje a co je východiskem pro lidské konání. Zde si uvědomuje společenskou krizovost doby, kterou se snaží odhalit ve svém díle Sebevražda, kterou popisujeme ve třetí kapitole. Zde jsme nenašli konkrétního myslitele, ale celý myšlenkový souhrn, kterým má Masaryk potřebu se zabývat. Masaryk píše o mnoha faktorech způsobující patologické jevy. Tím nejdůležitějším nachází ztrátu víry a obecně duchovní krizi, která je způsobena tzv. polovzděláním a polovičatostí. Spolu s hlavní myšlenkou díla vytváří také svou specifickou metodu, jak problematiku vysvětluje.

Tato metoda je založená na popisu fakt, které získává empirickým výzkumem. Aby touto metodou mohl své další myšlenky formulovat, musel se ohlédnout po autorech, kteří tuto metodu rozpracovali už dávno před ním. Ve čtvrté kapitole tedy

podáváme výčet autorů, ze kterých Masaryk nejvíce čerpá. Vybírá si z nich samozřejmě jen to, co potřebuje, není proto divu, že naopak, některé jejich filozofické myšlenky zavrhuje. Masaryk klade objektivismus empirického poznání proti subjektivismu individuálního rozumu, v tom je jeho přesah. Je také jedním z prvních, co tento druh filosofie přináší do české kulturní oblasti.

Způsob myšlení, kterým se chce Masaryk vyhnout se spekulaci a podávat jen pravdivá a podložená fakta, aby se tak kriticky díval na metafyziku a ontologii ho přivádí k pozitivismu. Jeho inspirací pozitivismem se zabýváme v páté kapitole. A právě tím pozitivistou je Masaryk také často nazýván. V pozitivismu hledá zdroje a prameny a tento směr a tito filosofové mu ho samozřejmě nabízí. Ale ani zde nenachází všechna východiska.

Jednotlivými směry byl Masaryk inspirován, ale vždy se kriticky vymezil, aby popošel o krok dále. Souhrn jeho filozofického bádání pak nacházíme v obecném pojmu humanismus, který je výsledkem realistického programu za podpory konkretismu, jisté metody, jak pracovat a čím se zabývat. Humanismus (a zde blízký pojem demokracie) Masarykovi není jen filosofií, ale celkovým životním postojem, náhledem na svět a vlastně i cílem do budoucna. Tato myšlenka, kterou Masaryk prosazoval, kterou bránil a obhajoval, která mu byla základem, dnes vůbec není překonaná. Celé lidstvo 21. století na sklonku roku 2016 by se samo mohlo velice inspirovat touto filosofií, aby vytvořilo vhodné podmínky pro budoucí generace.

Přehled dat

Zde podáváme stručný přehled Masarykových nejdůležitějších životních dat, která jsme v práci zmínili, případně která by mohla úzce souviset s jeho filosofií, nebo na ní měla zásadní vliv. Pro orientaci jsou také doplněny zásadní životní milníky.

- 1850** narozen v Hodoníně
- 1861 – 1863** studium na reálce v Hustopečích
- 1865** studium na německém gymnáziu v Brně
- 1872** maturita, zápis na fakultu filosofickou Vídeňské univerzity, obor filologie
- 1876 - 1877** první vědecké studie (Plato jako vlastenec, Theorie a praxis, O pokroku, vývoji a osvětě)
- 1876** doktorát na vídeňské univerzitě v oboru filosofie
- 1876 – 77** roční pobyt na univerzitě v Lipsku
- 1877** seznámení se svou budoucí ženou Charlottou Garriguovou
- 1879** obhajoba habilitační práce, získání pedagogického titulu docent a začátek přednášek na vídeňské univerzitě
- 1880** přestup z církve římskokatolické do církve reformované evangelické
- 1882** Přejít z Vídně do Prahy, místo profesora filozofie, Česká univerzita v Praze, zahajovací přednáška O počtu pravděpodobnosti jako základu nové logiky
- 1895** *Základové konkrétné logiky, Česká otázka, Naše nynější krize*
- 1896** *Jan Hus, Karel Havlíček*
- 1897** řádným profesorem Karlovy univerzity – do roku 1914
- 1898** *Moderní člověk a náboženství (v Naší době), Otázka sociální*
- 1913** *Rusko a Evropa* (první dva díly německy)
- 1918** zvolen prezidentem republiky
- 1918** návrat do Prahy z exilu
- 1925** *Světová revoluce*
- 1927** potřetí zvolen prezidentem

- 1930** přijat zákon *T. G. Masaryk se zasloužil o stát*
- 1934** počtvrté zvolen prezidentem
- 1935** abdikace na prezidentský úřad
- 1937** umírá v Lánech
- 1946** založení Masarykovy společnosti

Seznam literatury

- BEDNÁŘ, Miloslav, Jan ŠIMSA, Jiří OLŠOVSKÝ, Miloslav PETRUSEK a Milan BRABEC, Jiří, Jarmila LAKOSILOVÁ a Milena HURTOVÁ. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. Knižnice Klubu Vltava. ISBN 8071066206.
- MACHOVEC, Milan. *Masarykova praktická filosofie: sborník z přednáškového cyklu*. Praha: Masarykova společnost, 1993.
- ČAPEK, Karel. *Nové hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Česká expedice, 1992. Hlas. ISBN 8085611147.
- DVOŘÁK, Jaromír. *Masaryk a jeho význam pro dnešek* [online]. 2016 [cit. 2016-11-26]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/134318>. Vedoucí práce Anna Hogenová.
- DOLEŽAL, Jaromír. *Masarykova cesta životem*. Brno: Polygrafie Brno, 1921.
- FUNDA, Otakar Antoň. *Když se rákos chvěje nad hladinou: fragmenty - texty*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 9788024615929.
- HROMÁDKA, Josef Lukl a Milan OPOČENSKÝ. *Masaryk*. Brno: L. Marek, 2005. ISBN 8086263584.
- HUME, David. *Zkoumání lidského rozumu*. Vydání I. Praha: Svoboda, 1972.
- CHALUPNÝ, Emanuel. *Masaryk jako sociolog*. Praha: Melantrich, 1937.
- KOZÁK, Jan Blahoslav. *Masaryk a theologie. Českoslovenští evangelíci T.G. Masarykovi*. Praha: Kalich, 1930.
- LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *Monadologie a jiné práce*. Vydání I. Praha: Svoboda, 1982.
- MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Praha: Primus, 2002. ISBN 8086207404.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, Josef NAVRÁTIL a Josef ŠPIČÁK. *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození*. 7. vyd. Praha: Melantrich, 1969. České myšlení.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Jak pracovat?: přednášky z roku 1898*. 8. vyd., 6. knižní vyd. Praha: Čin, 1947. Živá věda Řada Svět člověka.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické*. 6. vyd. (4. české). Praha: Čin, 1947. Spisy T.G. Masaryka.

MASARYK, Tomáš Garrigue a Jindřich SROVNAL. *Pokus o konkrétní logiku: (trídění a soustava věd)*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001. Spisy T.G. Masaryka. ISBN 8086495051.

MASARYK, Tomáš Garrigue, Stanislav POLÁK a Jiří BRABEC. *Přednášky a studie z let 1882-1884: (Hume, Pascal, Buckle, O studiu děl básnických)*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1990-1994, 1998. Spisy T.G. Masaryka. ISBN 8086142043.

MASARYK, Tomáš Garrigue a Jindřich SROVNAL. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. 5. české vydání. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002. Spisy T.G. Masaryka. ISBN 8086495132.

MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Milan JELÍNEK, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. *Univerzitní přednášky*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2012. Spisy T.G. Masaryka. ISBN 9788086142395.

MASARYK, Tomáš Garrigue, Jiří GABRIEL, Helena PAVLINCOVÁ a Jan ZOUHAR. *Univerzitní přednášky*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, o.p.s., 2014. Spisy T.G. Masaryka. ISBN 9788086142500.

MASARYK, Tomáš Garrigue a Jiří OLŠOVSKÝ. *Základové konkrétné logiky: (trídění a soustava věd)*. 2. (české) vydání. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001. Spisy T.G. Masaryka. ISBN 8086495043.

NAMYSLO, Pavel. *Politická teorie a praxe Tomáše Garrigua Masaryka* [online]. 2012 [cit. 2016-11-03]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/96434>. Vedoucí práce Josef Straceny.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *T.G. Masaryk*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1946. Životy a díla.

NOVOTNÝ, Zdeněk. *Korektiv Masarykovy filosofie*. Praha: Filosofia, 2011. Studie a prameny k myšlení v českých zemích. ISBN 9788070073490.

NOVÝ, Lubomír. *Filosof T.G. Masaryk: problémové skicy*. Brno: Doplněk, 1994. ISBN 8085765357.

NOVÝ, Lubomír. *Filosofie T. G. Masaryka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně.

OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882-1893 : (příspěvek k životopisu)*. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 8070230444.

PALOUŠ, Radim. *Česká zkušenost: příspěvek k dějinám české filosofie: o Komenského škole stáří, o Bolzanově významu v našem duchovním vývoji a o Masarykově filosofickém mládí - se závěrečným odkazem k Patočkovi*. 2. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 8020004947.

PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Tři studie o Masarykovi*. Praha: Mladá fronta, 1991. Váhy. ISBN 8020401423.

PLATÓN. *Faidón*. 3. vyd. Praha: ISE, 1994. Oikúmené. ISBN 8085241366.

PLATÓN. *Ústava*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996. Platónovy spisy. ISBN 8086005283.

Sborníky¹⁸⁸:

Masarykův sborník. [Sv.] 8., Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1993. ISBN 8090147801.

POLÁK, Stanislav a Zdeněk BENEŠ. *Masarykův sborník*. [Sv.] 9., Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1990-1994, 1997. ISBN 8090197191.

POLÁK, Stanislav. *Masarykův sborník*. [Sv.] 10., Praha: Masarykův ústav Akademie věd České republiky, 2000. ISBN 8090265987.

Masarykův sborník. [Sv.] 11-12., Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2004. ISBN 8086142140.

GEBHART, Jan, Jan KUKLÍK a Josef TOMEŠ. *Masarykův sborník*. [Sv.] 13., Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2006. Masarykův sborník. ISBN 8086142221.

GEBHART, Jan, Jan KUKLÍK a Josef TOMEŠ. *Masarykův sborník*. [Sv.] 14., Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2009. Masarykův sborník.

Soubor spisů veřejné a publicistické činnosti:

MASARYK, Tomáš Garrigue, Vojtěch FEJLEK a Richard VAŠEK. *Cesta demokracie I*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003. Spisy T.G. Masaryka. ISBN 8086495140.

¹⁸⁸ Pro přehlednost řadíme sborníky chronologicky, podle pořadového čísla sborníku.